

Jumala mõiste Spinoza
õpetuses.

Auhinnatöö Tartu ülikoolis a. 1936.

Motto: $\frac{n}{\infty} = 0$

Auhinna

370 243

Anvelt, Leo.

Jumala
mäisle
Spinoza
õpetuses

1. XII. 1930.
Nr. 234.

Auhinnatöö Tartu ülikoolis a. 1930.

Motto: $\frac{n}{\infty} = 0$

1. XII. 1930 a. Tänuvõtted
II auhinna saajale.

Autor: stud. phil. Leo
Anselm

Tänke
Tartu ülikooli Sekretär

104

2532.

2/371109

Kasutet

kirjandus

ja

lühendused

Baruch de Spinoza teoseid

1. Kurzgefasste Abhandlung v. Gott, d. Menschen u. dessen Glück. Übersetzt... v. C. Schaarschmidt. Berlin 1869

- K. Abb.

2. Der Theologisch-politische Traktat. Neu übersetzt v. J. Stern. Reclams Universal Bibliothek Leipzig.

- Thp. Tr.

3. Abhandlung über die Läuterung d. Verstandes. Übersetzt v. J. Stern. Durchgesehen u. eingeleitet v. H. Schingwitz. Reclams Universal Bibliothek. Leipzig. (1926 ?)

- Ab. L. d. V.

4. Ethik. Übersetzt... v. O. Baensch. Neunte, mit d. ersten gleichlautende Auflage. Philosophische Bibliothek, Bd. 92. Leipzig 1919.

- Eth.

5. Briefwechsel. Verdeutscht... v. J. Stern. Reclams Universal Bibliothek. Leipzig. (1904 ?)

- Briefe

Muid töö puhul kasutat teoseid

6. Alberti, H. Die Grundlagen d. Systems Spinozas im Lichte d. kritischen Philosophie u. d. modernen Mathematik. Bonn-Leipzig. 1910. Dissertation

- Alberti

7. Alexander, B. Spinoza. München, 1923.

- Alexander

8. Aster, J. Die Geschichte d. neueren Erkenntnistheorie. Berlin u. Leipzig 1921.

- Aster

9. Beth, K. Religion u. Magie bei d. Naturvölkern. Berlin, 1914.
- Beth
10. Busolt, J. Spinozas Lehre v. d. Ideen. Berlin, 1875. Dissertation.
- Busolt
11. Busse, L. Beiträge zur Entwicklungsgeschichte Spinozas.
Berlin, 1885. Dissertation.
- Busse
12. Camerer, Th. Die Lehre Spinoza's. Stuttgart, 1827.
- Camerer
13. Durant, W. Die grossen Denker. Übersetzung v. Andreas Hecht. Zürich, 1930.
- Durant
14. Erdmann, J. E. Grundriss d. Geschichte d. Philosophie. Vierte Auflage. Bearbeitet v. B. Erdmann. II Bd. Berlin, 1896.
- Erdmann II
15. Erhardt, F. Die Philosophie d. Spinoza im Lichte d. Kritik.
Leipzig, 1917.
- Erhardt
16. Falkenberg, K. Geschichte d. neueren Philosophie. Neunte Auflage.
- Falkenberg
17. Frankel, W. H. Zum Verständnis v. Spinozas Ethik. Archiv f. Geschichte d. Philosophie. Bd. XIX. Berlin, 1906.
- Frankel, AGPh. XIX
18. Freundenthal, J. Spinoza. Leben u. Lehre. I - Leben. II - Lehre.
(auf Grund d. Nachlasses bearbeitet v. C. Jerhardt). Heidelberg, 1927.
- Freundenthal I, II
19. Friedrichs, M. Der Substanzbegriff Spinozas. Dissertation.
Greifswald, 1896.
- Friedrichs
20. Фунеро, К. Спиноза, его мысли, сочинения и жизнь.
Тезисы съ Императоро С. А. Франка. С. Петербург.
- Фунеро
21. Hegel, J. W. F. Werke. Bd. XIV. (Vorlesungen über die Geschichte d. Philosophie Bd. III) Berlin, 1836.
- Hegel
22. Joël, Ch. Zur Genesis d. Lehre Spinoza's. Breslau, 1871.
- Joël
23. Kühnemann, E. Über die Grundlagen d. Lehre d. Spinoza.
Halle, 1902.
- Kühnemann

24. Leibnitz, J.W. Hauptschriften zur Grundlegung d. Philosophie. Übersetzt v. A. Buchenau. Durchgesehen u. eingeleitet v. E. Cassirer. Bd. I u. II. Philosophische Bibliothek, Bd. 107, 108.

— Leibnitz, I, II

25. Loewe, J.H. Die Philosophie Fichtes. mit einem Anhange: Ueber den Gottesbegriff Spinoza's u. dessen Schicksale. Stuttgart, 1862.

— Loewe

26. Ratner, J. Spinoza on God. The philosophical Review. Vol. XXXIX, 1-2. New-York, 1930.

— Ratner, Ph.R. XXXIX, 1, 2

27. Renner. Das Selbstbewusstsein d. Gottheit im Systeme Spinozas. Goldberg. 1906

— Renner

28. Riehl, A. Der philosophische Kritizismus. Bd. I. Dritte Auflage. Leipzig, 1891.

— Riehl

29. Robinson, L. Untersuchungen über Spinozas Metaphysik. Archiv f. Geschichte d. Philosophie. Bd. XIX. Berlin, 1906.

— Robinson, AGPh. XIX

30. Робинсон, Л. Исследования Спинозы. СМТ. 1913

— Робинсон

31. Schmitt, E. Die unendlichen Modi bei Spinoza. Leipzig 1910. Dissertation.

— Schmitt

32. Stöckl, A. Lehrbuch d. allgemeinen Metaphysik. Neubearbeitet v. J. Wohlmuth. Achte Auflage, 1919.

— Stöckl.

33. Schopenhauer, A. Schriften z. Erkenntnislehre. Seemännliche Werke, herausgegeben v. J. Frauenstädt. Zweite Auflage. I Band. Leipzig 1891. Ueber die vierfachen Wurzeln d. Satzes v. zureichenden Grunde

— Schopenhauer

34. Thilo, Ch. A. Spinozas Religionsphilosophie. Langensalza 1906.

— Thilo

35. Tönnies, F. Studie z. Entwicklungsgeschichte d. Spinozas. Wertschrift f. wissenschaftliche Philosophie. Bd. VII. 1893.

— Tönnies, W.Ph.

36. Trendelenburg, A. Historische Beiträge zur Philosophie. II. u. III. Bd. Berlin, 1855, 1868.

— Trendelenburg II, III

37. Wenzel, A. Die Weltanschauung Spinozas. I Bd. Leipzig, 1907

— Wenzel

38. Windelband, W. Die Geschichte d. neuen Philosophie. Bd. I.
Leipzig, 1919.

— Windelband I

39 Windelband, W. Lehrbuch d. Geschichte d. Philosophie. Sechste
Auflage, Tübingen, 1912.

— Windelband, Lehrbuch

Kava

	lk.
I. Näituvaleks jumal ja filosoofi jumal	7 - 13
II. Spinoza tee oma jumala mõistele	14 - 27
III. Spinoza jumalamõiste analüüs	28 - 58
A. Üldist	28 - 35
B. Ahaibudolist	35 - 50
C. Mooduseist	50 - 56
D. jumala isikluse nägimused	56 - 58
IV. Spinoza jumalamõiste teoreetiline müütne	59 - 69
V. Võttemõistustest Spinoza jumalamõiste kujunenusest	70 - 74
VI. Spinoza jumal kui religioosne suurus	75 - 81
VII. Välgijuhatus	82 - 84

Kõik eelneva kava leidub jga peetüki algul !

Наивускліку

ja filosofi Tuhan

Avastoru kaht liiki jumalatoojajist
 Spinoza esinemisviisi tagasihoidlikkus
 Teoloogiline-politiline Trantaat kui teemalastaja etikale
 Piibli Jumala sobimus rationalistlikku jumalaga
 Lihthusklikku ja filosoofi Jumala ideaalne suhe
 Tavalise jumalameoiote kardinaalvigor

25

8

9

9

10

12

13

13.

On prohveteid, kes soovivad inimesele oma jumala kui tormi. Õlu vaikuselt tõusevad nad äkki kõtni-
 laanava jõulise sõnakerisena, räägivad otse kui mingi võra
 jõu aetuna turgudel, koosolekudel, ühisel, raamatuis,
 ajalehtes. Nende sõnad, vahel veervalt selged, aga sageli
 brutav-ähmasad langevad ettevaatusega raskete vasara-
 löökidena kuulajate kõrvu. Kuid on ka teissuguseid oma
 jumala kuulutajaid, sellaseid, kes kaalivad üksikoluses
 kaua iga mõtet ja siis vast tulevad ja räägivad tava-
 sma rõõmuga, ja siiski veel tagasihoidlikult, nagu kutsides
 igalt lauselt: tahan ma usaldada sind valitseja, oled
 sa küllalt selge teekristall, puhad oma hõltsuses, kõrgist
 ülearusest vaba. Vahet juhtub, et enimest liiki prohe-
 teid võtab vastu mass (tavaliselt küll alles pärast nende
 etelipöörmist). Siis hülgatakse vürunus uue jumala nimel
 kõik puusliinud, keda kummardet seni. Kuid tavaliselt
 labastub peagi populaarsuse scand jumal, hakkab kujune-
 ma peagi ümber nende puus liinude näo järgi, sellest süm-
 ptilis vaimustuses tõstas loobuda pöörduma. Võrreldagu
 näiteks ~~kaas~~ ürgkristinoguduses ja Konstantin "Suure"
 aegses teadvuses reigivõimuse valitsevat jumalaelamuse
 loodi! Terve liik prohveteid ei oke aga pei kunagi popu-
 laarsens, need jumalaleiutajad, kes ei karju omi uusi sõnaid
 mitte mingi universaalse ümberpööramise iharuses, vaid anna-
 rad omad mõtted ainult vääriliste sõprade kaaluda. Ja
 need võivad võtavadki reid siis ilma usaltatavuse, nõidates
 oma lugupidamist mõtte vastu tema hoolsas ja rahulikus
 jälgimistlemises, proovides juudikaupmehega iga riivest, jät-
 gides hoolsalt ja helgivarjundit, kaugel eemal tumeäärseist

kauplusist, kuo niimavars klaaspärleis omad enne armastab hula. Ja nad seavad ka, et maos ei ihuagi ehtaid õhkskive, et teela volub ~~palju~~ ^{elurata} enam suurt, õues, sõdelev klaashelm. Ja nad on ettevaatlikud ^{elurata} perleite pakkumisege saäl, kuo tõnu ase meel nii kergesti hammustab pettund peetiskandous.

Baruch de Spinoza kuulub kahtlemata sellene viimasesse jumalatoofide gruppi. Ta leidis oma Jumala arvata-vasti kaunis noorena. „Lühikeses Traktaadis“ mille valmimise terminus ante quem solino olla umbes aasta 1661, ilmnevad Spinoza müsteemi pääjooned juba õige selgelt ja mitte palju erinevalt „Jehinas“ väimisteldud õpetuse omist. Kuud trükki ei löünd „Lühine Traktaat“ üldse Spinoza eluajal mitte, ei ka mitte väesti pärast filosoofi surma, nagu „Jehina“, vaid paar sajandit päele tema kujunemise esmanurkselt aastal 1862.¹⁾ Spinoza elu-ajal toekulberisid sellest teosest nagu „Jehinastui“ ainult tähtsijad sõprade keskel. Spinoza ei ilmunud avaliknuud ette oma jumalaga. Isalt põlvnud agemng olud kohased sellena. Tema kaasaeglaste enamikule pidi Spinoza um paistma non-madusena ja kuigi Hollandis oldi vöidloomisi tollorantne mit-measguote usutunnistuste rihtes, siis ometi sellane usuvabadus ei tähendand veel normatusevabadust. Ja küllap inimeste enamikule siis, nagu hiljemgi, Spinoza usk olus samastund ateksmuga. Ning me näeme, et rahuarimastav juudi filosoof hoidub teinistamast pahameele tormi maal, mis oluud tema põgenikest vanemaile kätalislahnus varjupaigaus. Tema õpetus immitel vaid kibarnais ringes saäl ajusid võites, juurdlemisele ergutades. Spinoza on kindel oma toes, millest üns joon teise jängi talle enam ja enam selgemalt finseorub. Ja tal on palju rahu ning palju aega, aega, mille kadumise pärast pea kunagi vist ei valudand tema igavesse armund ja olemasolevaga leppind hing.

Ometi see, et Spinoza kärsitult ei nutta, ei tähenda veel seda, et ta koguni ei tõoda oma õpetuse kasunu. Ta püüab teha teed rabala mõtlemisõrgusde ja seega kaudselt lüua ka eostamisvõimalusi oma filosoofilisele jumalale. Sellase püüu viljana ilmuib 1670 Amsterdamis anonüümset „Teoloogilis-politilise Traktaad“²⁾ misde on õigusega nimetat suures kahtlenõneno „Jehikale“,³⁾ kuna Spinoza püüab süin neidata,

1) Тобинсонъ лн. 89

2) — „ — „ 29

3) — „ — „ 26

et filosoofilised, rätionalistliku spekulatsiooni teel saavutat andmed Jumalast tõhusid seista väga hästi püüli Jumala kõrval.

See oli võimalik, kuna püüli Jumala mõiste polevat sellane, nagu ütlevad ta olema dogmatikud. Viimased põlvnime luguvad väga püülist asju, mida see koguni ei leidu ja omastavat püülist spetsiifiliselt, milles väärastuvad ainult Platoni, Aristoteelse ja teiste nendesarnaste vead. Kuid ka püülist tehti Jumala kohta leiduvat ei tohi võtta alati ontoloogilise tõena. Jumal polevat tahtnudki seda, kuna ta on kohandand omad muutused prohvetite arusaamisvõimele ja arvamistele. Prohvetid on aga olnud sageli väga rühitud spekulatiivseis küsimusis, mida nõutavat nende eelavamisest ja ka vastuvõetavusest nende ^{teadavusest} ~~teadavusest~~. Seega pole aga Spinoza ta enda arvates kaigutand prohveti kuuldustate kindlust vaid ainult püüand seda: prohveti kuuldustate ja muutustele ja ^{see} nende moraalne side, ja see moment olevatki oluline ja ainus Jumalast taht prohvetlike muutustis. Jumal polevat püülist tahtnud muutada mitte niisuguseid filosoofilisi saladusi vaid ainult Jumala eetilisi nõudmisi inimeste suhtes, millised nõuded seisvat loomisearmastuse kesis. Piibel ei neeldvat ka teadmatust Jumala suhtes vaid ainult sõnakuuldmatust.⁴⁾ Olevat ju ka võimatu olla kogu püüli tark ja tunnetada Jumalat ja Jumal ei nõudvatki inimeselt seda, püüde selle, et teatav Jumala omadusis olevat ürgluse ja armastuse, mida inimesed võinud aimata järei oma elus. Püüli sõnad olevat viia inimesi ainult eetilisele sõnakuuld-misele Jumala suhtes ja uskude tõhendamisele mõelde Jumalast seda, mis peab olema ant paratamatult, et inimene võtas kuulda Jumala sõna, mille mitteteadmisel kaovs sõna-kuulmine. Sellase üm kerdavajalikuud põlvi dogmad olusid Spinoza arvates: „On olemas kõrgem olemus, kes armastab ürglust ja armastust. Kõik inimesed peavad kuulama selle kõrgema olemuse sõna, et saada endaus ja peavad austama teda ürgluse ja loomisearmastuse läbi.“ ja reist dogmast tule-tuvad Spinozale red 7 peituaalernat: 1) „On olemas Jumal

1) Thp.Tr. l. 264 - cap. 13

2) " - " 65 sq., 76 - cap. 2.

3) " - " 59 - cap. 2

4) " - " 263-265 - cap. 13

5) " - " 267 sq. - cap. 13

6) " - " 273, 275 - cap. 14

ehk kõrgeim olekus, kes kõrgeimal määral õiglane ja halastav ehk
 õige elu eemaja. 2) See jumal on ainus. 3) Ta on kõrgjal ligi olev ehk
 kõrg on talle avat. 4) Jumalal on kõrgeim õiglus ja kõrgeim võim
 üle kõigi ja ta ei tee midagi mingisugusel sunnil vaid ainult oma
 piiramatu äranägemise ja eulise armu järgi. Talle poovad kuu-
 lama kõrg hingimata, tema aga ei pruugi kuulata kellegi sõna.
 5) Jumal ausastamine ja tema sõna kuulamine seisab ünni ja
 ainult õigluses ja armastuses ehk õigemisearmastuses. 6) Ainult
 need, kes sellase eluviisi mõel jumala sõna kuulavad on õndsad;
 teised aga, kes elavad ihade valitsuse all on hukkujad. 7) Jumal
 andestab kahjuksõnase patusele. Ja see oleks kõrg, mida Spinoza
 arvates peab jumalast teadma iga usklik, et kuulata ta sõna.
 Kõrsumus, mis on sellane, eetiliseltsel iseloomustet jumal omalt onto-
 loogiliselt olult ei käivat enam „usu“ alla. Ja selle tõttu
 usk lubavat õige suurt filosoofimisevabadust. „Ta (usk) ei
 loe kellegile kuriteoks, mida see mõtleb ühest või teisest ja ta
 reab ainult neid ketserina ja äralangejainä, kes õpetavad
 vaateid, mis võivad vastuhakule, riidele, vihale ja õrteusele ning
 ainult need on talle usklikud, kelle meelused võivad nende vai-
 mujõudele ja -võimetele vastavalt õiglusele ja armastusele.“ 3)
 Sellane dogmaatiliselt võhe püüteld um teos võimalikuks ka
 panteismi kirivliku legaalsuse, eluõigluse. Spinoza enese juma-
 laõpetusega näivad suur hulk ääri mainit dogmist hõsti sobivat
 ja teisi võib teat interpretatsioonil kõbi koolitada sobivaks sellele.
 Esimeses dogmas näib jumala õiglusest võib mõll teat avas
 mõttes olla kõnet ka Spinoza jumala juures, rassem on talle
 juba omistada halastuse mõistet. Teine kolmas ja neljas dog-
 ma näivad päris hõsti sobivat Spinoza süsteemiga, kui ainult
 tõlgendada neljandat dogmat nii, et Spinoza ütles jumala
 puhul igasugust sündi mõtleb ainult võlist sündi, mitte aga
 seda, mis johtub jumala enda loomusest, kuna see piir-
 mini polegi mingi sünd vaid olemise olemise vabadus. Kunes
 dogma on ühendetav väga hõsti Spinoza eetikaga, kuigi siis
 õndsus ei tähenda millo mingit nauatagust õndsust vaid
 seda, mis immanentselt peadab vooelusliku tege. Mis puitub
 viiendane dogmasse, siis ei ole sellegi ühendamine Spinoza
 jumalaõpetusega ületamatuid takistusi, sest „jumala sõna
 kuulamine võib ja tähendada seda, et inimene kuulab loo-

1) Thp. Te. lk. 248-280 — cap. 14

2) Thp. Te. lk. 282 — cap. 14

paistab ideaalne, et sellase nomenkumal, kel puuduvad võimed või aeg
sünnadest jumalatuunetusena oleks omalt ontoloogiliselt olult kõsti
püüdnematu, kuna selgelt oleks fikseerit ainult tema eetiline tahe.
Näivapoolne jumala suhe filosoofi omasse on siis nagu pooltööti
ja allegooriliselt avaldet tema suhe teoreetilisele selgund tõtte. Teada
ontoloogiliselt midagi jumalast, see on mõeldav vaid filosoofile,
kelle, kelle tunnetusvõime on küllalt tugev hõlmaõhtlikkusega seans
jumala südame juure.

Ent paraku ei rahuldeta ka mitte filosoofide juures
jumala eetilise tahte teadmisega, vaid püütakse teada temast
kõhemaad inimkajajate kantade seelma prohetite mõistuse ja
avaldusi, milleid ei tohtind tõtte pulita tõena sead mitte-
mõistatud, tõetunnetaamises abitud langevad seelma roheteadjate
savalise enisutuse antropomorfismi. Jumalat kujutatatakse samo-
sena inimesele, mõeldakse teda taotlemas teat riite ja ni-
melt sellaseid, mis vastavad ka inimeste soovidele. Jeldakse,
et „jumal olevat teind kõik inimese pärast ja inimese seos,
et see teda austaks.“¹⁾ Kuid Spinoza arvab end teadvast, et
see ei ole nii.

¹⁾ Eth. lx. 35 — I, appendix

Spinoza

tee

oma

jumala

mõistele

	Ln.
Tõde ja süvendet jumalatunnatuse küsimus kui meetodi küsimus	15.
Teadmise liigid ja nende hinnang	15.
Vale päritolu meelelisest tajust	16.
Meelilisest kogemusest pärit üldmõisted tannetuses elaproductiivsed	16.
Spinoza geneoloogiline põhiarusaam — idea ja ideaadi paralleelsus	17.
Vale näiline võimatus	17.
Tõde ja vale olemus	18.
Tunnendamise aktiivne iseloom	18.
Idaade- ja asjadevahelise kaussalsuse lehenemine	19.
Õiglase ilmapildi saavutamise postulaadid: kõrgi asjade seotlus ja absoluutselt lõpmatu olemuse eksistents	19.
Absoluutselt lõpmatu olemus identne mõistuspärastet teistliku loojaga	20.
Spinoza jumal kui mõistuse vaba konstruktivne tegu ja temast tulenu süsteem kui universaalne vaba geometria.	22.

Näid teie küsimus, mis tekkivad jaanused väär-
kujutlused üldse ja jumalast eriti ning kui Spinoza on õigesti und
hoidudes neist jõuda õigele jumalatunnendamisele, ta enda arvates vähe-
malt. Samuti teie küsimus, millele Spinoza põhjendab oma jumala
tõeluse. Seisame seega ~~probleemi~~ ^{probleemi} ees, millised olid Spinoza süsteemi
epistemoloogilised alused ja milles seisab meetod mille abil filosoof
võib jõuda kaugemale lõtkade mürise antud hämarast jumala-
mõistmisest. Et see võimalus, tunnetada jumala ontoloogilist ole-
must, muulmoodi omadustest sõltub, see näib olevat Spinoza õigse
eelarvamine, kuid muudu seletada seda, et ta Poliitilis-teologi-
kses Traktaadis arwab, et tõsine jumalatunnetus on võimalik
ainult filosoofidele s.e. mõtlejatele selle sõna aristokraatlikus tähen-
duses, tugutama mõtlemisviisi omajatele.

Traktaadis Mõistuse Ühistamisest Spinoza on aldas
nelja liini teadmist: ¹ 1. kuulmise või teat. ² 2. mõnede kaudu omandatud,
3. ebatäpse ja mõistuse korrigeerimise kogenuse teel omandatud, 3.
subsumptsiooni ja finaalse seletamisviisi, ³ 4. teadmist, mis asja mõiste-
tamine väljudes tema enda alust või lähemaast põhjusest. Esimese ja teise
teadmiskiisi filosoof hütgab nende ebanindlusepärast, kolmandat ta
ei hinda tema ebanõugete tõttu, kuigi ta muudu on õige, vast neil and-
ta näib suhtuvat täieliku pooldamisega. ⁴ 4. teadmist ⁴ on teadmiskiisi

¹ Al.L.d.V. lk. 20

² Et oin teatud finaalse seletamisviisi tegu paistab mõnust
asja mainitud leheküljel, kus rõeldakse sest, mis põhjusele midagi omiste-
tamine mõju pärast või teadmise, mis me põhjusest ei tunnetata ta ole-
vaid ainult seda, mida oleme kogend mõjust.

³ Al.L.d.V. lk. 23, 24

⁴ 3th. lk. 8081 — II pr. 40 schol. 2 ja pr. 41

* Jäätus püüab teisisugune, ent siiniliselt on hinnang omelt sama: mõistuse korrigeerimata kogemusest ja teisealt allikast saad. ² Tunnetus, mida Spinoza kogu nimetab esimest liiki tunnetuseks, arvamiseks või kujutluseks on ainuke tunnetusviis, millest võib johtuda vale, nn. teist (alguks samas kolmandaks nimetat) ja kolmandat loadi tunnetust, võms öelda ratsionaalselt ja intuitsivset ei tohi aga kunagi süüdistada vales.

Suna edasiant. vale põhjuseks on enamasti juhusel (kui teadlikult valet ei soovita) võimese allika enese segasus, kuna edasiandmine on nii öelda ainult teisejärguline vale põhjus, siis tähtsamaks ja olulisemaks valem allikaks jääb nn. elavimdel kogemus. ³ Enneku õige idee ja muude mõtete päritolu vahel seisab selles, et „sümpoonid, valed ja muud ideed on pärit ettekujutusvõrmest, s.o. teatud juhuslikest... ja siidumatuist aistingust, mis ei johtu väimse enese jüst vaid väliseist põhjustest, neile mitmesugusele liigituorle vastavalt, mida keha võtab vastu und nēhes või äärmel alles.“ ⁴ Seega Spinoza arvates vale tuleb raka neelelikest tajust (est ka kuulid ja loet teadmine saabub võlgast ja taju kaudis). Taju puhul, aga affektuorooni puhul ei sisaldu selle affektuorooni idees mitte ainult välise keha loomus vaid ka inimise keha oma ⁵ ning nii ei või muidugi olla juttu adennvaatist väliseseme tunnetamisest ainult taju põhjal. Omelt Spinoza ei soovita taju kui tunnetusvahendi täielikku hülgamist vaid tunnistab isegi, et mingit võliat keha mere hing tunnetab tõesti enisiteerivana ainult oma keha affektuoroonide iseads abil. ⁶ Aga ta ei tunnetata kunagi teda adennvaatist ja nii ei oma ta suuremat tähtsust tunnetusvahendina, kuna mingi üksikese enisiteeris polegi väga sluline fakt üldisema tunnetuse taskejale.

Tõetõrjal ei ole ka palju sulu sellaseist üldmõistist, mida mi muuam moodustab tajust lõhtudes. Juhuslikest kogemusest ei saa kunagi reeglit üldise ja edaspidise jaoks. ⁷ Üldmõistid, sugumõistid nimelt ja nn. transsendentaalsed vägendused (nagu olu, asi, midagi) on tõnnind mere kujutlusvõime võrmusest ja nende olulisens jooneno on Spinoza arvates segasus ja ümhel püüflomatus. Ne ei suuda ni mēlt kujutella suunt hulka ümikasju ja laarame seepärast mingi elamērase transsendentaalse termini või soomõiste järgi. ⁸ Siin võidause meostada ja ümrida, kuus võib Spinoza ümhelda põlgusega nn. transsendentaalseist vägenduseist, kuna mõib sellaseid ise tarvitavat ohtuasti

1) W.L.d. II lk. 52, 53

2) 3th. bk. 62 — II pe. 16

3) 3th. bk. 70 — II pe. 26, ka cor.

4) K. Abh. bk. 46 — II cap. 1

5) 3th. bk. 79 — II pe. 40 schol.

6) Neelise taju alla on arvat süm us illusioonid, hallutsinatsioonid, unenēd

omas süsteemis. (Substanti näitena!) Lahendus peitub selles, et need terminid pole gauguse põlvkolu ja gauguse sisse juures hõlgatavad, vaid ainult kui nad on moodustunud katulisiini mõistuse korrigeerimata tajundmeist alateadmis või teadmis induktiivse ja abstraktsiooni teel ja kui neid nii tunnusist väljend kujul võetakse mingi reaalse universaalsena. Spinoza juures, nagu meile edaspidi enam saab selguma on aga need terminid saanud puhtast, defineerivaast arust ja nad on tähtsusetu vaid seega, et mingi funktsionaalse ja piiramatuna haarata palju konkreetsed enda alla, mille konkreetsus aga ^{seltsman} ei hõivine.

Uleme seni rüüand ^{peeg} ainult Spinoza tunnetusõpetuse (reklavari negatiivseid) jooni, näind ja modelnud neid teid, millest tuleb hoiduda. Aga nüüd tahaksime asetada küsimuse positiivsemalt, tahaksime küsida, kuidas on Spinoza arvates üldse tunnetamine võimalik. Ja siin peab ütleva, et Spinoza lõikepunkt on palju dogmaatilisem kui Descartes'i fenomenalistlikult orienteerit vahumise teadmusliku funktsiooni. Spinozale ei ole teadus teaduseolengust endast seos üngkindlana pinnas, millele elutunne muu tunnetus, ta ei usu, et gauguse tunnetamine on eespoones ideede tunnetamine. Pole vaja Peetri tunnetamisena tunnetada enamalt Peetri ideed, same võhe kui öäko, et midagi teada, on vajalik teadmine sellest teadmisest.¹⁾ Spinoza analüüsime, et gaugus idee on oluline osutamine mingile esemele, mingile ideele, gauguse teadmine on teadmine millegist. Idee sisaldab seda objektiivselt, mida asi ise „formaliter“, s.o. realselt, ideed ja asiade objektiivne alus on samad.²⁾ Võime üelda ühes sõnaga,³⁾ et Spinozale on otse ausoomine, et igale ideele vastab mingi asi vahaspool teda. Ja lõppmõtte on (Spinoza nimetab sellast arvamist absurdoosiks), et väim otse jumalana võime luua ideed asjust, millele midagi ei vastaks.⁴⁾

Sellase ausiomaatilise lõikepunkti juures — usu juures et mõtlemine ^{muud} ^{riika} olevat adekvaatselt tabab, et igale ideele vastab midagi ideaadina, näib jäävat ausaamatuse, kuid võime mere väim kunagi oksida. Või kui on veel mõistetan, et sellasest ideest, mille asemist loogiliselt vastolu ja püüamise võimatust väim ise tajub vastaus ke võtmas esemeteistendi võimatus ja kui ka vast üldmõistele, mis ainult teat mõtlemisvahendid vast, mitte otsees mõttes ideed (amets. des selle sõna hoopis mitteplatonilise väimingu Spinoza õpetuses)

1) Jhp. Tr. lk. 164 ja 166 — cap. 7, ja 5 näib soovivat lehtida tunnetusl üldsest.

2) Pl. L. d. N. lk. 27

3) — „ — „ 28

4) Astee lk. 139

5) Pl. L. d. N. lk. 39, 40

ei vastano midagi reaalsuses, kuid kuid on võimalikud enisused sellaste ideede puhul, mis loogiliselt võimalikud ja seeläbi konkreetsed?

See probleem selgub Spinoza selle läbi, et ta analdab lihtsaid ideid kokkupanekuist. Lihtne idee, s.o. idee, mis K216 ühe ühena lihtsa asja (me oleme vast ütelnud eseme) kohta, ei võrge Spinoza arvates olla täpselt kui selge ja täpne, kuna lihtsat eest ei saa tunnetada oseliselt vaid ainult kas tervikult või hoopis mitte.¹⁾ Õiget ideed saadab inna teadmise, et ta on õige idee ja muud kriteeriumi tema töö kindlana tegemiseks polegi vaja.²⁾ Võib öelda, et Spinoza tunnetuskriitika algab selle kriteeriumiga, millele Descartes jõudis vast keemilise mõtlemise tal: clara et distincte perceptio. Ja Spinoza man need omadused ei mõta mitte tunnetamist mingi võlase olemuse kaudu vaid kuuluvad ni öelda idee enese olemusse.³⁾ Mõeldakse meile enisuse probleem veel kujul: kuid elituvad õigest ja lihtsast ideest komplekte. Õitud ja valed? Ja Spinoza vastuse juurmõte sel puhul on, et iga vale on vaid mingi fantoomi enisuse jaatamine. Me saime ei tunne enisuse korral küllaldaselt mingi keerukama, üleschitatud idee struktuuri, tema saabumist lihtsaimast, tal puuduvad seega mõningad ideed, millest ~~ta~~ omamisega saaks võimaliku enisus.⁴⁾ Enisuse alusena on seega ideede puudus, ta pole mingi positiivne vaid negatiivne nähe seega. » Kui... mõleva olemuse loomu kuulub õigete ideede moodustamine, ... siis on selge, et mitteadevokaad ideed tekkivad meis ainult seepärast, et oleme osa mõleva olemusest, mille mõtled osalt tervikena osalt puudulikkuse moodustavad mere raimu. »⁵⁾

» Vale seisab ... ainult selles, et jaatatakse midagi asjast, mis puudub mõistes, mille oleme moodustanud temaast... »⁶⁾ ütleb Spinoza. Siin on huvitav, et lohtume mingist, mille oleme moodustanud ise — grammatiliselt on siin tegu antüüsete vormidega ja keemiliselt see on väga reloomustav Spinoza spetusele. See, mille asetame vast-
olla ebamäärase ja valega on mere enda moodustet. (Peetagu muudgi meeles, et seda ei tohi võtta fenomenoloogiliselt, nagu moodustamiseks mere asjad enda raimustruktuuri läbi, me moodustame vaid ideed, mis langevad viltle esemetes Spinoza paralleelstiku dogma kohaselt). Me oleme tunnetades antüüsed, me tegutseme. » Ideed, mida moodus-

1) Üb. 2. d. V. lk. 41

2) — " — 27

3) Aster lk. 134

4) Üb. 2. d. V. lk. 41

5) Siin näib mõeld teematut intellekti, millest juttu edaspidi

6) Üb. 2. d. V. lk. 47

7) Üb. 2. d. V. lk. 46

pildius. Ka Spinoza tundis tarvet ühtlase maailmapildi järele, millel nä-
hete paljus oleks olnud omavahel liidet tervikuna. Ja selle rihi saavuta-
miseks tuli leida sobiv, mõtlemisvõimevõimeline lohtepunkt. Ühendus asjade
ja ideede vahel seisis kausaalsuses. Sama sidet pidi siis toimuda ka
ühtlase maailmapildi moodustamine. See ühtlane pilt oleks ol-
nud saavutamatu, kui oleks enisiteerind esemeid, mis poleks põhjustand
seisid aga olnud ise millegi polüjustat. Kende juure poleks ulatand
ningi pide, kuna ideede sidumine siis toimuda ainult samu teid
kaudu kui asjade üksteise eiltoomine. ¹⁾ Teisens oleks ~~mit~~ kõiki
haarav süsteem olnud ka sel juhul saavutamatu, kui asjad oleksid näl
kõik omavahel seot. ²⁾ Iga inimvõistlus oleks jälgides neid liikund vaid
inimkajalt inimeskajale. Teoreetiliselt oleksid ju siis olnud täridet
süsteemi saavutamiseks vajalikud tingimused (kõige seotlus), ent
tegelikult inimvõistlus oleks enne sile jõudmist värsind rorides
mööda kausaalsusredeli lugematuid pulki ad infinitum. Esime-
sest hädasest Spinoza saab üle lühalt arusaamat. Ise usuga, et kõik,
mis looduses enisiteerib on seot omavahel, ja see tähendab, nagu
mõelame, et iga asi on mingi produkt, produtseerija või nii ühe
kui teine. ³⁾ Teise sõnaga Spinoza usub, et looduses ei enisiteeri
sidumatuid asju. Teisest hädasest aga (ja see oli, et inimvõim
võib rorides mööda lugematuid kausaalsusastmeid enne kui jõuab
kõiki kõi kõik ring veenduda absoluutse seotluses) saab Spinoza
mööda seega, et loob tingimatu s.o. galt seisundihalt (ka kausaal-
suse seisundihalt) lõppmattu olevuse mõista. ⁴⁾ Absoluutelt lõpp-
matust ei või olla midagi välgaspool, seepärast peab see olevus olema
Causa sui. Siin on kausaalsuse piir, kuigi seda võib mõelda ainult
matemaatilis-funktsionaalselt, sest lõppmatus kui piir, kus ole
see midagi üha järgnevat. Kui sellane lõppmattu olevus tõesti
enisiteerib, siis ta peab olema kõigi asjade põhjus. Looduses ei
võind ju olla asju mis pole põhjustet või teisi põhjustavad, kuna
aga kõiküks on causa sui selle tõttu, et temast välgaspool ei
või olla põhjust, siis tema seotlus muude asjadega võib seista
ainult nende otsees või kaudses produtseerimises. Kõige põhju-
sena ta peab aga olema Spinoza tunnetusteoreetiliste eeloluste
põhjal ka kõige tunnetamisalus, kogu süsteemi suur baas.

Küüda aga enisiteerib Spinozale tõesti sellane
absoluutelt lõppmattu olevus ja ta on jumal, teistlik jumal, mis
teht arusaadavaks mõistusele seega, et temast kõrvale det kõik
mõeldi

1) Hb. L.d.V. lk. 29

2) — — — 30 ja lk. 29 mõnus

3) Hb. lk. 1 — I def. 6

loogika põhiliselt vastuvõetav ja mõtlen seda nimelt nii, et Spinoza tuli usklikest juudi ringkonnast, tuli otse mõtteviisist, kus jumal ja ta vägevus kindlasti polnud inimesele sõnanõrkusena vaid igapäevne elamuvaadatus. Ja ka Spinozale polnud nad sõnanõrkus, vaid, julgen oletada, enne kui ta saavutas filosoofilise jumalatunnustuse, armastas noore rabbi ameti kandidaadina "sama jumalat", kes oli kõigi ta piinat ~~raha~~ rahvaskraaslaste suur õnnelik-õnnetu armastus. Ja teat mõttes jäi ta oma elu lõpuni monoteistiks, kuigi tema jumalaks sai lõppmatusmõelme kõrgus. Selles juustide jumalaks keda kord Spinoza armastas, selles viiriku ja tuhandete erinevate interpretatsioonide ² jumalaks oli palju segast, palju vastolulist, mõistusele võimatut tunduvat. Võib olla leppis Spinoza sellega mõne aja kui tema noor amor dei käänis veel värske rahutu veiniina, kuid kui see armastus aja kuludes muutus aina selgema ja vaimsemana, siis pidi jumala tunnuste paradokslikkus ja mõistusele vastu-rääkivus tunduma aina mingi heavara võõrkehana selles selgumas tunnuslikkus armastuses. Ja kui Spinoza õppis tundma ratsiona-listlikku filosoofiat ning nägi, kuidas saäl püstitase võtta vastu jumalat mõistuspärasesse süsteemi mingi kindlakäsmelise liikmena, siis sündis temaski tarve (või sai olemasolev tarve kinnistuse) reformeerida ja ratsionaliseerida oma jumalamõiste, et poleks tegu enam mingi vägivaldselt koos hoit fiktsiooniga vaid mõistete kompleksiga, millel ideed annavad üksteisele kätt võimsalt, loogika ees püstita südamestunnistusega. Ja sellase jumala mõistuspärasustamise juures tuli Spinozal ohverdada palju. Me võrreleme ainult olu-likisimaast. Jumal on looja, on kogu oleva tegija ei millegiistki. See ei millegiistki kõrge tegemine on vastuvõetav igasugusele mõistlikule loogikale, igale teadusele mis põhjeneb asjade võrdsuse ja õrnmisel endaga. Traditsioonine teistlik loogika on sama võimatu selarva-mistlik mõtlemisele kui tuhandete kvaliteetide sündimine mingist ühtlasest, amoa omadusega või omadusteta ³ teest. Jumal kui meister, kes ehitab maailma ant aineest ~~aga~~ poleks enam üldse jumal-Looja; siin oleks treti 2 jumalat: universumiehitaja ja materia. Spinoza monoteistliku religioositeediga poleks hästi sobind sellane bitheism ja tema jumalaarmastusele oleks olnud valis see jumala võimuvõhenemine mille oleks soond endaga ülemine jumal-Looja mõistelt jumal-ehitaja mõistele. Teisalt, tema, kes uskus, et sõde on iseenese ja ka valelikkuse kri-

1) Freudenthal I lu. 33

2) kabbalistide, juudi ja kristlike müstikute ja suolastikute

3) Sp. jumala üksteist teistlike vaata ka Robinson, A. J. Ph. XIX, lk. 308, 334

teerium, ¹⁾ tundis, et aus rationally ei saa jääda tavalise Looja nästelu juure. Ja otis tead ²⁾ sellest keerdsest, tead mille juures oleks jäänud alles Looja võimsus, et ta ühtlasi poleks olnud vastalus selle inim mõistusega. Ja ta leidis järgmise: Jumal kui Looja võltpüüda ainult siis kui ta on võimsus ise, kui ta on oma loomingu identne, mitte olult vaid ainult vaatepunkt: tõttu temast erinev, igavesti annast loov cause kui. Nüüd seers käsimus selle, mis võis p a l j u s e m e l i n e võimsus võrduda a i n s a l e Jumalale. Sellest probleemist sai Spinoza ile seega, et lõpmatuses mõgi all võttis kogu võim loodu sellasena tekkimise, milles kvaliteetide paljus võis jääda püsima. Ja ainult absoluutse lõpmatuses (kui igas suhtes lõpmatu) piiri mõiste abil võis toimuda see kokkuvõtmine, kuna muudu oleks ikkagi jäänud midagi võlgaspoole Jumalat, olgu siis kas või mitte midagi, millel on süiski piiri reaalsus. Nii saabund Jumala mõiste vastas ka Spinoza avates väga hästi terminile ens absolute realissimum, kui võtta seda võna kõvalepõhlemiseta ja sifis-meta konsekventselt. Mida tunnustetumam, mida affirmatiivsem mingi asi seda reaalsem, seda võimsam näib Spinoza uksuud ühes molastikutega. Jumal kui kõne sisaldav, kui kogu olevat jaatav pidi olema talle ens realissimum seega. Ja sellase olevuse eksistent on talle tõrjast, kuna muudu oleksid püüat olevused võimsamad kui absoluutselt lõpmatu. ³⁾ Kui nüüd need puhtast Jumala mõiste pöördumised olid Spinozale fruseerund, mis järgnes siit konsekventsena ka paljude muunde teistlikku Jumala antropomorfsete joonte äralangemine millist loogikalt sunniti protsessi vaatame hiljem. Siin aga on praegu oluline, et Spinoza tuli Jumal-Looja ja ens realissimumi mõistet mõlemissobivaks ja konsekventsannatavaks tehes samale absoluutselt lõpmatu olevuse mõistele, mida ta teoalt näis ~~maailma~~ ühtlase tunnetamiseks kui postulaatset suuvuust. Ja siin näivad andvat kätt üksteisele kõrge objektiivsem rationallystlik mõtteviis ja kõrgi aegade müstikute igatus tunnetada võtki Jumalaga. Ja selle Jumala eksistent näis, nagu ⁴⁾ nägime, Spinoza ^{rationalistlikult} kindlustet ühe ontoloogilise jumalateaduse versiooni läbi. Ja teadmine sai nouga identifiitseerudes selle südamlikkuse ja uue teadmis-
sena muutudes omandas teadmise kindluse ja selguse; võisid aostuda üksteise kõvale sõnad amor ja intellectualis.

Jumal on Spinozale reaalsus, nagu nägime. Ja omati ta ei ole reaalsus selles mõttes, nagu on reaalsed need ^{annust} lõpmata ümõrkasjad, mis sisaldavad temas, vaid ta on reaalsus kui puhta mõistuse vaba

¹⁾ Boule h. 272 - ep. 76 (A. Burghile)

²⁾ Eth. h. 10 - I pr. 11 (3) dem. Jumala täiuslikkusest vabast ka K. Alh. h. 16

- I cap. 2, (chal. 1). Täitamine on, obatiivlikkuse re. K. Alh. h. 60 - II cap. 6.

konstruktiivne segu, (kui tarvitada seda Kärnermanni¹⁾ iseloomustust). Jumal on sündind lõpmatuse mõiste abil, aga lõpmatus on funktsionaalne mõiste, on üha taganema püri mõiste, ei ole mingi reaalsus mõne kaemustliku aja või nähte mõtte. Jumal on rõõmsus pühituna sellaste üha laienevate püride võrku. Ja sellasena ta on konstruktiivne, konstruktiivne, ühtlase lõpavate saavutamise konstruktiivne teistliku jumalaloomiste vastolude lahendamiseks, nagu nägime. Ta on samavõrre reaalsus kui lõpmatuse mõiste matemaatikas, mis võib väga hästi esineda toetusliikmena teoreemides püsatu suhtes. Mitmelt poolt ongi juba teatavasti Spinoza süsteemi analoogiatele matemaatikaga ja Spinoza ise on seda tead²⁾ oma päästeose tüülis. Kui matemaatika on õpetus ideede õigest sidumist (ja nii tahavad teada defineerida mõned moodsad matemaatikud³⁾) siis on küll õigus Herbert Albertil, et geometriane meetod on oluline Spinoza süsteemis, millele esineb peetenorooniga olla õige kogemuse matemaatika e.⁴⁾ lle nägime, kuid Spinoza arvates ideed järgnevad üksteisest deduktiivselt ja samuti pidid üksteisest järgnema ajad. Me nägime ka et vale seisab Spinozale funktsiooni jaatamises, s.o. ideede meelevaldses ühendamisest. Nagu matemaatikas nii ka Spinoza juures ideede omavaheline sobivus saab toekriteeriumiks⁵⁾ ja nagu matemaatikagi taotleb ta kõrvide ideede ühendamist süsteemis ja erinevus on peamiselt selles, et Spinoza matemaatika on võrreldav universaalsem tavalisest ja ta stand, mida tuleb ühendada palju mitmekessemad ning nii öelda keerukamad, konkreetsemad kui tavalise matemaatika esemed. Nagu matemaatikas nii ka Spinoza filosoofias demonstreeritakse tõe deduktiivsete sünteetiliste demonstratsioonide kaudu, süngi on omad avistoomid definitsioonid jne. Windelband leiab⁶⁾ et „jumalus sühtub tema õpetuse välismaailma kui ajade koguhulka samuti kui geometrias ruum sühtub erilise figuuride, nende suhteis ja mõõduis.“ Ning nii nagu geometria ruumi kaemusest Spinoza tuleb⁷⁾ kõrv omad tunnetused jumala kaemusest, kuna kõrgeim tunnetuslik on Spinozale intuitsioon, mille abil haardumise objektid vahetult. See on kõrge õige, ainult meeles tuleb pida⁸⁾.

1) Kärnermann lk. 239

2) Cassireri arvates näitaks matemaatika pole enam teadus suurest ja arvust vaid ta ulatub kõrgle mudele, mille puhul võimulik täielik sageduspärane mõõtaatus ja pidev deduktiivne seotlus. (Rekonstr Alberti lk. 40, 41 järele)

3) Alberti lk. 8, 41

4) 3H. lk. 90 - I pr. 49. schol. järgi võib seni vaid pida⁹⁾ tõenu mingit vale ideed, kuni tuleb sellane tõeline, mis sunnib loovutama ta.

5) Windelband I lk. 217, 218

et see indutseerib ei saabu mitte mingi passiivse andumisenä jumalale, nagu müstikute enamiku juures¹⁾ vaid me oleme ka intuitiivse tunnetuse juures aktiivsed, meie ise moodustame ~~objekt~~ süngi idee. Kui tahis minna püüda tagasi geometria manna, siis olgu siin tuletatud meele, et uuemas matemaatikas on neljast huvitav näht: omatavuse mitu erinevate printsiipi-dega geometriat, mis aga meie lähedastele ajule rakendatuna (s.o. mitteabstraktsioonis mõtteis) annavad üheguseid tulemusi.²⁾ Sellase nähtu tõttu ollakse inka lähemale mähkumas vaatele, et geometria lõhtumisalused on vabad, mitte avarioomad, ning nende lõhtumisaluste valimisel on vaid soovitatav, et konsekventid saaksid olema sobivad mere kaemusliku kogemusega, õigemini, et meie kogemus umbkaudselt suundaks nii selda illustreerida neid puhtaid tõdesid. Mitte nii ei tule seda mõista, et kogemus kuidagi valitseb matemaatikat — ei, matemaatika järele vabane ainult praktilise rakenduse mõttes on mõni liik matemaatikast eelistetavam ja kogemus mõjutab seda suuna milles me toimime matemaatilisi sünteese.³⁾ Süsteemi tõlgus ei ole enam selles, et ta on mingile avarioomile tagasi viidav (avarioomes tahetakse pigemini näha vaid definitsioone, millele valimine vaba) vaid ainult süsteemi enda demikluse, süsteemi ja tõetuse iseendasse tagasi pöördumise aruga.⁴⁾ Kuigi mõne geometria saabumisel, nimelt Euklides'e omal, on olnud kogemusel suur orgutav tähtsus, siis see osa on ometi ainult tõttu, et selda geometria enesest teadlikkuse tegemisel, nii pea aga kui geometria on fikseeritud smad alused ta muutub kogemusest vabaks. Ja siis ei loo enam kogemus geometriat vaid pigemini geometria loob kogemuse. Ka Spinoza geometria puhul võime rõnelda teat mõttes vabadusest, kuigi Spinoza selles ise raat polenudki teadlik. Ka temale on väärkõrk, s.o. õigemini ainult otstarbekohasuse küsimus, kas võtta mingit tõde avarioomina või väitena ja süsteemi teovõimustki näib tagasi ideede ladus tulekumine ning tõetuse tagasi pöördumine iseendasse,⁵⁾

1) Või kui saab olla juttu passiivsest tunnetuslaadist (ke indutseerimisest, siis ainult äärmiseses Triantaadis, kus objekt haarab tunnetava subjendi ja mitte vastupidises suunas. (Vaata siin Tönnies, VWF VII lk. 159) Mõnes aga Triantaadist Mõistuse Selgitamise üle Spinoza arvab meie varmu o levat tunnetades inka aktiivse (Imaginatsioon nälgis arvat ja moodustavat süngid ideid enes jõul quasi alguvad automaatam spirituale. (Lähemalt sellest arengust vaata Alberti lk. 32 sf. 29.

2) Alberti lk. 19

3) — " — " 23

4) — " — " 22

5) Aster lk. 130; Hb.L.d.V lk. 40 sf. 29. Briefe lk. 16 — ep. 4 (Oldenburgile)

„Kui on antud kindel (loomatse) asja definitsioon, siis ei või olla enam ruumi
 üksimisel, kas asi on olemas.“¹⁾ Mis võimaliku matemaatika, see peaks
 olema võimaliku ka Spinoza filosoofias. Matemaatiline ja filosoofiline kindel
 teadus on talle sünonüümid, ²⁾ matemaatika on ideaal, millele tuleb
 läheneda filosoofiat. Võis tulla palju analoogiaid matemaatikast, kus
 meie mõte vastab alles loob mingi reaalsuse, mis süüsi on võlgaspool
 meid ^{meie appunatu} ja kõrval oma sündustega maanem, mis pole ainult puhtpsüühli-
 line reaalsus. Ilainidagu siin ainult lõpmatu mõistat! Konkreetses
 võime ieldes, et jumal on Spinozal teoti ^{proviator} vaba konstatatsioon tegu,
 mis toimund summutuse huvides. Võib olla tulla nend ja öeldakse,
 et võtame asja liiga ratsionalistlikult, et Spinoza jumalaleidmisel oli
 alusena eeskätt mingi müstiline, ilmutusliku kõrguse kui lõpmatu
 teoviku läbideamine. Me ei eita seda, pigemini kinnitame sama!
 Mõistuse vaba konstatatsioon ^{teore} me pole tahtnud ieldes, nagu oleks Spi-
 noza lõttudes üksikasjust elutand üles oma jumala. Me loogis selle
 vastu negime, et üksikasjade kaudu ei jõut kõrgusele, vaid see tuli
 vabalt leitudada ja siis, kõrgusest lõttudes vast Spinoza leidida
 see (kui: ainult formalistliku) üksikasjade juure. ³⁾ Miks ei võruld
 see mõjude kui ilmutus, tahavime varelle vastu Albertile ⁴⁾, kui
 otse mõte sattus ära mõistele, mis teotas ridude endas kogu oleva?
 Kui meie mõeldav vastuvaidleja aga oma võitega on tahtnud ieldes
 enam, siis tunnistame isegi tõenäolisuseks, et enne, kui Spinoza polnud
 endale veel asetand ratsionalistlikult kõige ühtlase tunnetamise ja
 jumala mõistuspõrastamise probleemid ta mingis religioosses, divinatio-
 nilises elamuses ennetas oma mõtte arengu elades mingis põhjenda-
 matus aimuses kõrgusest läbi teovikuna. Sellelegi võimalusele me
 ei saha vaielda vastu. Vaimline rändur võib mõistat tees ^{ainult} pidi
 läheneda teotorgate Roomale. Ja ühelt teotpaistruud ^{ainult} viirastusena
 ähmane pilt võis aidata orienteeruda taseel, millel lõpuks
 minidi sisse kõige Asjade Eneoga Võrdumise linna väravast. Kõn-
 lugu sellega nii või teisiti, me seisame jumala definitsiooni kui
 kindla fakti ees. Ja definitsiooni saabumise käsimus ei ole vüs-
 deemis seisundihalt tähtis, nagu Euclidese geomeetria pole tähtis,
 et ta kunagi omi esimeesid samme on teind kogemuse käenõual.

¹⁾ M. L. d. N. l. 58

²⁾ Thp. Te. l. 281 — cap. 14

³⁾ 2lk. l. 17 — I pr. 16

⁴⁾ Tõustame seda sõna siin ainult kui tead psühholoogilist allu-
 korda tähtsustavat, s.o. mitte arvestades selle termini geneoloogilist momenti.

⁵⁾ Alberti l. 60

Jumala definitsioonis puudub mõiste "kogemus". Siin on loomatu eseme vaba de-
 finitsioon, mis defineerides olnu asetab ka eseme olemasolu. Jumal on seega
 tunnustusteoovia postulaat, mis on ^{ko} ~~lühike~~ ontoloogiline värbasus ja võime
 jelda ka ümberpöörduvalt, kuna matemaatilise süsteemi enda reisirühalt
 on tühikõik kumba lahendat rõnandi pooltest niigutame väga enne.

Spinoza

jumalamõiste

analüüs

	Lk.
Tehniline el mõistus	29
Jumal kui absoluutne affirmatsioon	29
Jumal nii natura naturans kui ke natura naturata	31
Jumala äärdeterminatsioon ja Spinoza geneoloogiline paralleelstix	
põhidozma väljendat mitmes determinatsioonis resp. annioomis	34
"Attribuit" ja selle terminiga seot probleemid	35
Interpretatsiooniviside kaus pööline attribuiidi küsimuses	36
Fenomenalistlik attribuiidi interpretatsioon. (Hegel, Edmund, Busalt)	37
Valikelt katse ühendada realistlikku ja fenomenalistlikku tõlgendust	38
Üldist realistlikku interpretatsioonist	38
Vaade attribuiididele kui jõududele. (Camerer, Fischer)	39
Vaade attribuiididele kui substanti kutsetele	39
Agnostiline seisukoht (Freudenthal)	40
Vaade attribuiididele kui substanti ilmutamisviisile (Friedrich, Wenzel)	40
Vaade attribuiididele kui lihtsatele substantsele (Ratner)	42
Mere arvamiste attribuiidide küsimuses.	44
Üldist mooduse mõistest.	50
Mooduse mõistega seot probleemidest	50
Üldist lõpmatust moodusest	51
Lõpmatud moodused tõlgendat kui ümismõeldat lõpmatud reolused	52
Lõpmatud moodused tõlgendat kui kõigile ajule või osale ajule shi-	
ne ja ajale geneesil olemused. (Camerer)	52
Lõpmatud moodused tõlgendat kui ümismõeldat loomad põlised.	53
Lõpmatud moodused tõlgendat kui üldise ja individuaalsete printsiibid	54
Mere seisukoht lõpmatud mooduste suhtes	54
Kahenordse kausaalsuse probleem	55
Jumala imlikkuse probleem	56

Arudes müüa Spinoza jumala mõiste lähemalt
vaatlemisele, olgu mainit, et tahame siin esmalt toetuda Spinoza
põhiolele, kuhu Spinoza mõtted avalduvad nende kõige enam
nõmistluse ja konsekventsimale kujul. Teised tööd tuleksid arvesse
kui žetika mõtteid mõne üldjoonega tähendavad ja illustreerivad,
vahel ka kinnitavad. See meetodiline seisukoht, nimelt, et piirata
filosoofi mõtetüüpi lähtuda esmalt ta küpsemaast teosest, talus
olla iseenesest mõistetav ja siin pigemalt selgitust mitte vajav.

See nõrgem eelneud ^{lää}päätinus, kuid Spinoza rajas
absoluutselt lõpmatu olevust, et võiks tulla toime ühtlase
maailmapildi tekkimise. Et demonstreerida kõrgi ajade seotust
selle olevusega, siis Spinoza pidi defineerima tema mõiste, sest
muude poleks võimalik tema sidumine teiste selgete ideedega geo-
meetrilises selguses. Definiitiooni kohta aga avaldab Spinoza, et see
peab toimuma causa efficiens kaudu ja nimelt sellaselt, et ^{asult}saad
oleksid soovimoral tuletatavad ka kõik muud aia omadused. Kuna
absoluutselt lõpmatu olevus pidi sisaldama endas kogu universumi,
(sest on endastmõistetav, et kui causa on immanendne, siis peab
peet olema ka effectus), siis Spinozal tuli ^{lää}jumalat defineerida
nii, et Temaist järgneva kõrgi olemasolevate esote ensistents. Nagu
muugi matemaatika pidi ka Spinoza universaalmatemaatika
lõhtuma identsest, nagu avaldab Alberti. Kui müüd tavaline mate-
matika lõhtub identsest, mis defineerit kui arv, punkt, joon või
(puhtas men sammas) jõud, siis need lõhtumiselused oneti ei sobind
Spinozale nende kütuse tõttu. Spinoza kogemusmatemaatika lõhto-
kohasid pidi pigemini olema sellane identseuse rühk, mis mihku-
tab endasse kõik relatsioonid, aga ei tohi ^{asult}saad olla abs-
traadne. Ja seepärast defineerib Spinoza jumalat kui lõpmatut

1) Briefe l. 232 — cp. 60 (Tschirnhausile)

2) Alberti l. 59 sq. sq.

affirmatiivsest. Ta ei tawita küll sellaseid sõnu, ent mõte on see. „Jumalal
 all mõistatan ma absoluutselt lõpmatus olemust,“ defineerib Spinoza
 ja lisab seletuse, et „absoluutselt lõpmatusse olewisse kuulub
 kõik, mis väljendab olemust ja ei sisalda mingit negatiivset.“¹⁾
 Jumala idee on seega, Albertiga kõneldes²⁾ idee reaalsusest, püramatist
 olewusest, ja sellasena too endine idee pole mitte ~~arvustatav~~ arvestatav heitena
 arvu 1-le, millest matemaatikas elitudo võivad kõik arvad. Ta ei ole
 mingil viisil abstrahheerit, ta on pigemini abstrahheerimise vastand,
 tahavõime öelda kõhnemana. Spinoza jumala puhul ei ole
 nii, nagu arwab Windelband, et taustes jumalana kui ens genera-
 lissimi mureni kaob sellest mõistest kõik määrat siia ja sealub vaid
 substantiivi tühi vorm.³⁾ Pigemini tahavõime arvata, et jumal
 on iseloomustet kui „die Bejahung schlechthin“, nagu Trendelenburg
 ütleb.⁴⁾ See lõpmatu jaatamine on ka kogu olemasolu jaatamine
 selles konkreetsuses. Jumala ühtsus ei meeneri siin empiirilise
 maailma üksikajaderohuust vaid pigemini hõrjab neid oma
 suures kokkuvõttes, mis siiski ei ole paljas vorm, kuigi nimetatame
 seda konstitutsiooniks ja mis on ka enam kui kõrge konkreetsuse summa.
 Jumal kõrge alusena ei ole mitte kvaliteetide ~~arv~~ arve, vaid lõpmatu
 identus, kõigi asjade ja ideade ja muude modide postuleerit lõpmatuse
 võrdumine iseendaga. Jumala immanendne causa efficiens on tema
 lõpmatus,⁵⁾ ja ainult selle lõpmatuse momenti tõttu ta tõstus kõrge-
 male üksikajadest, jätb kättesaamatuse nende summale, kuigi mahu-
 tab nad endas absoluutselt lõpmatuse tõttu. Sinult sellase affirmatiivse
 ja mitte abstrahheerit jumala juures mulle näib arusaadav, kuia
 empiiriliste üksikajade ja nende poljaste tundmine edendab jumala
 tundmist, nagu Spinoza võidab.⁶⁾ Mulle näib, et enamik muuri eni-
 musi Spinoza interpretatsioonid seletuvad just seega, et ei nähta,
 et see formaalsus, mis paistub jumala definitsioonist on vaid defi-
 neerimisviisi formaalsus, kuna süin on võet see tunnus (absoluutne
 lõpmatus) üksi, mille abil on aga tuletatavad ka kõra teised tunnused
 nende õnneamatus rühkuses. Ja nad peavadki, tahan öelda, kõik

1) Eth. bk. 1, 2 - I, 1. def. c. expl.

2) Alberti bk. 61 sq.

3) Kohnemann bk. 230. Võrdle ka Ratner, Ph. R. XXXIX, 2 lk. 154

4) Windelband. Lehrbuch bk. 342

5) Trendelenburg II bk. 50

6) Vaata siin Spinoza kirja Tschirnhausile (Briefe bk. 230 - ep 60),
 kust kõneldakse, et jumala definitsioon betikas on toimunud causa eff kaudu.

7) Eth. L. bk. 56. Eth. bk. 263 - I pr. 24

ümismoodid peavad tulema modide postuleerit lõpmatuses (nii ^{absoluutne} absoluutne, alatuolisest me. jne) ju jumalast. Sest kui kõige konkreetse lõpmatus on reaalne, siis võlaspool teda ei või enam midagi olla ja kuna lõppmatuses loom tanistab tema üleschitumise ümismoodidest, siis need peavad chitum lõpmatuses alla, nii öelda, kuna pole ole-
 mas ^{nüüdse} ~~lõpmatus~~ ja seotlus seisab esile toomises või esile tood ole-
 mises. ¹ Nii näeme, et jumal meie interpretatsiooni järgi, rahuldab väga hästi neid ülesandeid süstemis, millens ütlesime Spinoza teda vajavat nimelt kõigi tuletamis ja tevitamisaluse ülesandeid. Võib olla öeldakse näüd: autor teeb ringi, kuna näitab esmalt, kuus Spinoza vajab tunnetamisena jumalat kui postuleati ja müüda tahab postuleerit jumalamõiste siglust toetada sellele, et see müüda rahuldab tunnetuse nõudeid. Paraku see on nii ja ei seegi teistele alla geometrilise filosoofia jälgimisel. Geomeetrilise filosoofia olu-
 liseks ~~teaduseks~~ ^{tunnuseks} on ring. Geomeetrias rüüb ju kõrg vastamise üksteisest. Võime lehtuda väiteist kui annoomest, et toetada mõnde vertene võet angioomi. Edasiminek teat siliis on ainult too leitudamise küsimus, mis geometria enda seisundihalt toetusetu. Kui aga tõe on ilmnenud, siis on üks kõrg kumbe poole identuse välendusest niigutame enne võlja. Tõe enda seisundihalt ei ole primarsemat ja sekundarsemat ja on ükskõik, kas postuleerida tunnetus-
 teooriat ontoloogiale või ümber pöördukt. Kui seisab geometrilise süsteemi ring, sisemiselt loogiline tõus ise äratas ta meie võija-
 sust seega, et ta väliselt mülegile ei toetu. Selles mõttes on lugu Spinoza süsteemiga nii, nagu selle kloorilühija sissetulekutega
 võlgamirakutega, kes neid võrdles oma saba reedava maaga. Ja kes teab, vast tuli ta sellole võrdlusele osmalt oma filosoofia puhul...
 Jaganinadates äärs öelduda jõe vaid veel kord kinnitada, et Spi-
 noza jumal pole mitte abstraktsiooni ³ seadus, vaid ta on sead kõige olea kokkuvõtte lübi lõpmatus piirimisest abil, mis hoopis midagi muud kui ümiktunnuseid mahanustutatav abstraktsiooniv dedutseerimine ühele.

Siin on koht asuda ka oppositsiooni seadlaste mühtes, kes nagu hood budge'ile ja ümiktineau le toetu ⁴ Durant arva-
 rad, et jumal on Spinoza järgi kõigile ajule aluseks olev eltrugi-

1) Vaata min lk 20

2) "Leitudamise küsimus" mõtlen seda analoogiast ainult toetamise tegelik-põuühkilise mitte gnoseoloogilis-paratamatu kõige koht a.

3) Spinoza väitel abstraktsiooni vastu pigemini. Vaata lk 7

4) Ta enese ütluse järgi näle toetu.

mis, maailma struktuur ja säätlus, umbes nii nagu plaan mingile
 allale ¹ Me umme pigemini, et ta on plaan s i l l a s, mitte lah-
 temast, aga ta ei ole ainult sellane plaan, sest siis oleks meil
 jumala idee väga piiratud ja ei saaks olla juttu a b s o l u u t
 s e s t, s.o. igas suhtes, lõpmatuses. Me ei saa seega leppida
 Durant'iga, kes väidab, et substanti on vaid vorm ja samasteta-
 v a i n u l t natura naturans-iga, mitte natura naturata- ja
 tähendab sama, mis mõnad "igavene kord" ² Muidegi, mis ei
 vaidle vastu, et jumal kui absoluutne affirmatsioon tähendab
 k a igavest korda, ent ta ei tähenda a i n u l t
 seda. Kuis sobib siis sellega Spinoza arvamine, et substanti
 on sama, mis tema atribuudid ja affektatsioonid (ehk modid)? ³
 Kas pole siis natura naturata üksikajad ka jumala modid? Oma
 interpretatsioonil kindlustamises Durant toob katke Spinoza
 kirjavahetusest, kus öeldakse, et „kui aga üksikud arvavad, et
 Teoloogilis-politiline Traktaat põhjenevat jumala ja looduse ident-
 suusel (kus juures nad looduse all mõistavad mingisugust maasi-
 ehk kehalist ainet) siis Euroad nad tõesti.“ Kuid sellega pole
 ju mingi öeld, et substanti ehk jumala alla ei kuuluks ke natura
 naturata, siin on vaid koiatet, et substanti ehk jumalat ei tohi
 teha v i d s e k s kehalis materiaalse ilmaga või neel
 enam mingi abstraktsiooni materiaga, s.o. esimesel juhul ainult
 osagi natura naturatast (sest ka raimilised modid ja paljud, paljud
 meile tundmata kvaliteedide modid kuuluvad sinna), teisel juhul
 mingi Spinoza poolt poleat „transsubstantiaalse terminiga.“ See
 näide ei suuda kuidagi põhjendada Durant'i arvamist, et Spinoza
 ainult natura naturans mõtte jaatab aga natura naturata mõtte
 aitab looduse ja jumala ühtsust. Pigemini võiks sellaseid
 arvamine toetada Spinoza väitel, et substanti on ainult loomult enne
 tema affektatsioonid ⁴ või ka sellele, et absoluutselt lõpmatu substanti
 on jagamatu, ⁵ kuna natura naturata aga näeme nähte paljust.
 Ent ka need argumentid ei suunni meid pooldama sellaseid mõtteid,
 nagu neid omab Durant. Mis puut viimaseose argumenti, et „abs-
 luutselt lõpmatu substanti on jagamatu, siis see tähendab mere
 avates ainult seda, mida matemaatikud võlgendavad

¹ Durant lk. 165 rg.

² — „ — „ 164 rg.

³ 3H. lk. 3 — I pr. 4. dem.

⁴ 3H. lk. 2 — I pr. 1

⁵ 3H. lk. 11 — I pr. 13

* kirjutasides $\frac{\infty}{n} = \infty$. See on lõpmatus mõiste müstika: temast ei saa ^{jagamisel} muud kui ühe lõpmatu, ta on jagamatu... Seepärast on ka need sellised tühingud lõpmatusga, ^{kui loetakse} konkratsis võltsandis. Lõpmatu arv ei ole ja üliühisuur kindel arv, kui ta kindel arv oleks, siis oleks temast suurem mõeldav, sest kindlale võib raski midagi liita. Lõpmatus on kasvav arv, lõpmene püh, mitte midagi kindlat. Selles seisab ka lõpmatu arvu primaarsus, et selline suurus ei ole elutatav üles püüatav suurusist, kuna sel teel võib ühe seavutada ainult midagi kindlat ja püütavat. Teisalt lõpmatu arv ometi sisaldab endas samu püüat ühiseid, teat mõttes ometi nagu mõis neist elutatav ülesse. See on lõpmatus mõiste dialektika: mitte koostada püüatav suurusist ja ometi hoida neid endas olulise osana, kuna üks kantmillimeeter suuri võlgaspool raamilist lõpmatu tühendav, juba suunilise lõpmatus eitamist. Kõik on lõpmatuses, aga lõpmatus on enam kui kõik, peab olema seda, sest muide ta on ainult kõik. Substant on jumalana jagamatu, see tähendab, et ei saa võlgendada mingi koefitsiendiga millise osa näitus moodustab mingi keha kõrgist jumalas olevast kehast lõpmatuses ehk ulatuse atribuudiist kuigi see keha järele püüduv selles lõpmatuses võltsimatu osana. elis aga puutub võttesse, et substant on enne omi affektioone, siis tähendab see, et me ei saa lõpmatu elitada üles püüatav ajade summeerimisega. Seda nime „enne“ on raske võtta ajaliselt kui ollava tutvund Spinoza süsteemi vaimega, vaid ta tähendab ainult mingit tähtsuse astmestikku ja seda, et lõpmatus on püüatu põhjus ja mitte ümberpöörduvalt, kuigi nii causa kui ka effectus on geometriku silma all mõisted, mille juures ajal pole mingit tähtsust, seega väga kesti samaaegsed. ¹⁾ ja muudugi ei vii mainit teoreemid kõneda affektioonid olla midagi võlgaspool jumalat. Cause immanens tema mathematicis ratsioonalses püütuses on korrelaatne mõiste effectus immanensiga. Kõik, mis on jumalas, ainsas lõpmatus substantis, ²⁾ ka natura naturata ³⁾ on jumal. Mõganem ühes Trendelenburgiga ⁴⁾, kuis Spinoza

¹⁾ Et Spinoza on väga teadlik sellases lõpmatus loodis, see paistab näitena ühest kirjast Tschirnhausile (Briefe lk. 282 — ep. 81), kus ta ütleb, et osade lõpmatust artohi järeldada nende põhjusest, kuna siis „peaks nende hulka olema suurem raskusvastant hulgast, mis on vale.“

²⁾ 8th. lk. 12 — I pr. 14 et 15; Briefe lk. 17 — ep. 4 (Oldenburgile)

³⁾ Trendelenburg III, lk. 323, 324

⁴⁾ Vaata ka Briefe lk. 16 — ep. 4 (Oldenburgile)

hoolikalt püüab hoiduda šetinas taustamast sõna causa emana-
 nativa jumala puhul, nagu ta seda teind Lühikeses Traaktadis,
 et mitte äratada lugeja kujutlust jumalist kui mingist val-
 gusallikast, millest voolavad välja need voherevas teoreemide
 igasugused asjad. Ta nimetab jumalat pigemini causa
 prima, et selpool mainit terminiga ei tekiks kujutlus mõju-
 dest väljaspool jumalat. Ja see olekski võimatu kui mõelda
 šetiselt jumala absoluutse lõpmatusse. Me ei saa olla
 ka kuidagi nõus Camereriiga, kes iseloomustab samuti
 jumala ja maailma vahetõrksa kui natura naturans'i suhet
 natura naturata'sse.¹⁾ Spinoza ütleb ju kohas, millele Camerer
 sel puhul juhib,²⁾ et jumal »see võõra kui teda
 kaadeldakse kui vaba põhjust on natura naturans. Aga
 me võime kaadelda teda ka kui paratamatut efekti!
 Poame järele selle juure, et jumal on nii natura natu-
 rans kui ka naturata. Ja ta pole lahestetult kord natu-
 ra naturans kord naturata, vaid Alexanderiga öeldes, ta
 on nende lahutamatu üsus.³⁾ Siinult selleni Spinoza peab
 eraldama need mõisted, et nende ühtlasegemine jumalas
 ilmekalt selgus. See on ainult vaatepunktide küsimus, kas
 meil on tegu natura naturansiga või natura naturataga,
 kas jumalaga kui enda põhjusega või tagajärjega, kuna see
 on mõlemal juhul sama.

Tahame nüüd ühes Albertiga jeharditi
 raata, et affirmatiivse olevuse definitsioon, millest vajab
 Spinoza, on tal leit juba enne šetikat. Mitte šetika ei
 hanka loodud seda definitsiooni vaid sün ainult demons-
 treeritakse tema, Spinoza ennast kindlalt, momenti de oma-
 vahelist seotust. Affirmatiivse olevuse ürgdefinitsioon näib
 erinevat šetika alul lohtuna mitme definitsioonina,⁴⁾
 mis siis pärast üksteisega ilmekalt põimuvad teoreemi-
 des järele jumala iseloomustuses. Nende omavaheline
 ühinemine toimub ansioonide kaudu, mis šetika I. jaos
 avaldavad suuremalt osalt Spinoza sunnitud teoreetilist
 põhi dogmat, kuigi demonstreeritöö (ilmoitus) mõttes see osa on
 jaotet paljude ansioonide vahel, nii, et üks üht, terve

1) Camerer lk. 2

2) 2th. lk. 27 - I pr. 29

3) Alexander lk. 30, Vaata ka Loewe lk. 304 ng.

4) Alberti lk. 57

teist momenti. Imelikult esile tõstab. Spinoza filosoofiline põludogma, nagu mõle-
tame, oli siiski ideede ja nende seotuse täpne vastandus ajule ja nende
seotusele. Kus väljendub see arusaamis, kus üldanuse, et ühe idee peale
olema koosnõtkas oma esemega? ¹ Kus väljendub see ka 4. arusaamis, milles
üldanuse, et mõju tunnetus on põhjuse tunnetusest, kui vaatame
seda 5. definitsiooni valguses, kus üldanuse löbi tunnetamine näib tähen-
davat ühe mõiste tuletamist teisest, nii et 4. arusaam tähendab, et
mõistete vaheline seotus vastab asjade vahelisele. Ka selle võimaluse eest
on arusaomega hästi hoolitses, et võis reaalse olla causa sui mõiste,
kui me vaatame 1. ja 2. arusaami 5. ja 4. arusaamiga ühes. Lühidalt, me
näeme, et Spinoza on arusaomide näol võtnud endale küllalt vahendeid,
mille abil siduda seotuks jumala, causa sui, substantoi ja attribuudi
mõistete. Need definitsioonid kohati otse võrgi näivad püüdnud
ühtnemele. Näitena, kui substantoi defineeritakse kui midagi enda
löbi mõistetavat, ² siis on loomulik 4. arusaami põhjal, et tal pole
müht põhjust, kuna siis peame substantoi tunnetama tema põhjuse
kaudu. Kui mõelda veel, et substantoi enisestamine on juba
definitsiooni pand sõnastajana, kuna on defineerit paralleelselt enese
löbi mõistmise kõval ka enese enisestamise löbi, siis on mui-
dugi loomulik, et substantoi peabki olema 1. definitsioonis ³ mainit
causa sui. Sellane mõtteviis toimubki hetkeks 7. teoreemi
tõestuses. Ja kuigi meil on raare vast mõista Spinoza teosteminiisi,
kes enisestamisega defineerub ja siis kahest definitsioonist s.o. umbes
kahest sõnaseletusest sünnitab reaalsuse, siis on meil arusa-
maatlikult ja definitsioonide alldusel järele meilegi ümblasti püsima,
et vähemalt funktsioneerne substantoi on funktsioneerne causa sui. See on tõesti
geomeetiliselt põhjendat. Aga, kui me ei sohino oma otuses asendada
ka sõna funktsioneerne sõnaga konstrueerimine, kui mõelda, et substantoil ja
causa suil on sellane reaalsus, nagu geomeetrias konstrueerimine.
Ja siis ei olegi midagi vale, mida Spinoza ütleb 7. teoreemi tõestuses.

alle oleme jumala definitsiooni seni vaadelnud vaid
seda momenti, et ⁴ on absoluutselt lõpmata olemas. Aga see peab
tähendama, seadama, et ta on, substantoi, mis koosneb lõpmata pal-
juist attributidest, millest igaüks väljendab igaüks ja lõpmatut
olemust. ⁵ Attribut aga on see, „mida aru tajub substantoi juures

1) Eth. I. 2 - I ax. 6, 4, 5, 1, 2

2) Eth. I. 1 - I def. 3

3) Eth. I. 1 - I def. 1

4) Eth. I. 4 - I, pr. 7 dem.

5) Eth. I. 1 - I def. 6

tema olemust moodustavana.¹⁾ Sellased atribuudid on näiteks meie tuntu mõlemine ja ulatus.²⁾ Nüüd tekitab Spinoza interpreteerijale keerdküsimus, kuidas mõista seda, et substanti *jumal* koosneb lõpmatu arvust atribuutidest, kellest igaüks võlgendab lõpmatu olemust. Kuid on siis õieti atribuut? On ta midagi in se või in alio küsimine t. a. a. roomist lähtudes. Ja kui ta on midagi in alio, siis on *alio* Spinoza juures võimalik see, et atribuuti mõistetakse ta enda läbi *nagu* substanti? ³⁾ Kas on atribuudil üldse mingit ontoloogilist reaalsust, kui looduses pole muud kui substantseid ja nende modid? ⁴⁾ Kui atribuut on substanti olemus, kas ei oma siis lõpmataid atribuute oma jumal endas ka lõpmatu arvu substantse? Kuid sobib see jumal-substanti ainusega? ⁵⁾ Kas ei muutu seega jumala mõiste vasturääkivuste puntraus? Kas ei lagune ainus substanti jumal seega lõpmatus substantide hulgas? hoolimata sellest, et Spinoza ise kinnitab, et atribuutide omaette mõistmise ei tähenda veel, et sin tein iseseisvate substantidega, kuna „kumalub substanti loomu, et igaüks tema atribuutidest mõistetakse ta enda läbi, kuna kõik atribuudid, mida ta omab, olid temas algusest peale ja ühekorraga ning ükski reiat ei või olla teise poolt produktiivne, vaid igaüks võlgendab substanti reaalsust ehk olemasolu.“ ⁶⁾ Imeti needki laused enam kinnitavad meie arusaamatut fanti kui selgavad, ⁷⁾ armastavad interpreteerijad öelda. Ilbse peab ütleva, et stenoossed andmed substanti ja atribuutide vahetusest Spinoza juures jätavad väga palju lahtisusi ning annavad seega interpreteerijale suure vabaduse, mida need ka on küllaldaselt kasutanud.

Vaadeldes mitmesuguseid tõlgituid atribuutide küsimuses võime neid gruppideks fenomenalistlikult ja realistlikult suundteerida. Fenomenalistlik interpretatsioon arwab, et atribuudid on midagi, mida me ise tajudes substanti asetame külge sellele, on meie vaatlusvormid. Substanti on ühtlane ja atribuutide küsimus on vaid meie vaatlusvormi küsimus, meie raimupillide värv küsimus kui kõneleja põlvikult. Realistlik interpretatsioon aga arwab, et atribuutide olemasolu pole ainult fenomenaalne vaid ka väljaspool tunnetavat subjenti reaalne.

1) Eth. la. 1 def. 4

2) Eth. la. 45 — II pr. 1 et 2

3) Eth. la. 7 — I pr. 10

4) Eth. la. 3, 4, 26 — I pr. 4 dem., pr. 6 cor., pr. 27 dem.

5) Eth. la. 12 — I pr. 14

6) Eth. la. 8 — I pr. 10 schol.

fenomenalistliku interpretatsiooni klassikistana harrastajate seas enim kui siin Hegeli ja J. E. Erdmanni. ¹ Hegel rõhutas äärmiselt definitsioonist seda osa, kus öeld „mida a r u tajub selle (substanti) olemust moodustavana“, leiab, et substanti olemus on seda ainult aru vaatluses. Substanti võib vaadelda kahele viisile, kui ulatust ja kui mõtlemist ja „see vaatlus on väga pool substanti.“ ² Hegelile on kindel, et ulatus ja mõtlemine on ainult aru vormid, mille all ilmub substanti absoluutne areng. Aga temagi ei oska vastata ³ küsimusele, mis aru rakendab need vormid ja kust ta võtab ⁴ need. ⁵ Ka Erdmann, kes ei kinnelt üllä la Hegel substanti absoluutsest arengust, arvab, et „atribuudid ei too olu erinevusi substanti, vaid ainult ütlevad, mis ta on vaatlevale mõrdsusele, nad on nii siis selle ilmutisvormid, elu mis on seerama ainult teistele, võlgend, nad on vaatleja aru kogemisi viisid (Auf-fassungswesen).“ ⁶ Aga Erdmann ise ei peab ju tunnistama, et Spinoza juures on cogitari debet „võidne sõnaga est.“ ⁷ Kas ei ole sellasel juhul „atribuudid niigi enam kui ette vaatlusvormid või kogemisvormid? Kas ei ole siis mõtet vale Erdmanni värviliste printsiplaaaside analoogia? Mitte sellega ei saa seletada siin maailma mitmevärvsust, et vaadatakse lühki mitmevärviliste klasaide midagi halli. Maailma esemed on pigemini ise mitut värvi. Nii heidabki suur hulk realistlikult orienteerit uurijaid siin fenomenalistidele ette seda, et nad ei märka, kuidas aru tajub, tunnetab alati adendaatelt Spinoza arvates, ring sarnaselt juhul olus üllatav orand, kui atribuutide puhul see ei oleks nii. Ka Busolt'i arvamine, et atribuutide all substanti vaattev mõistus pole ümmärnimise vaid lõpmatu jumala mõistus, ⁸ ei aita lahendada probleemi, mis vaadeldakse absoluutset substanti just nende või teiste atribuutide all, või kui nad on samavõrra recalsed kui ka ideaalsed, „kui on siis võimalik nende koosolemine ühes teinlikkus substantis. Ja Friedrichiga võiksime küsida ⁹, kuidas võib lõpmatu intellents olla eelduseks atribuutidele, kuna ta on ise mõlemisattribuudi järges modifikatsioonina atribuuti

¹ Vaga teib ka Faltchenberg, lk. 114

² Hegel, IV lk. 380

³ — „ — „ 389

⁴ Erdmann, II lk. 63

⁵ — „ — „ — 64

⁶ — „ — „ — 63

⁷ Busolt lk. 58. Vastus ka Renner lk. 3 märkus.

⁸ Friedrichs lk. 41

eldab¹⁾?

On kind ka katteid ühendada atribuutide realistikum ja fenomenalistlikum interpretatsioon. Kui arwab Joh. Volkelt, et Spinoza enda seisukoht on olnud siin küsimus, dialentiline. Välgudes in esse printsiibist (s.o. asjade käsitletus kui muutuse läbi ja liikumises olevast) Spinoza tahaks teha atribuutide kvalitatüüset määrangut substanti olemääranguna. Teisalt, lähtudes abstraktse identse printsiibist, (mis vaatab esed isoleeritult, omaette) ta peab eraldama substanti, rat mõn kvalitatüüsed erinevused ja loama neid tuus sinse aru väljast.²⁾ Aga siingi näib Friedrichs võtvat õigusega, et tõne pool sellest dialentilisest seisukohast on mitteepinozistlik, kuna aru võtab esmendi nii nagu nad on (Spinoza õpetusest).³⁾ Aga ei oleks ju mõtet väetada, et aru paneb asjale päälle sama vormi, mille asi omab enne, kuigi see poleks ensitus-arematades tunnetuse psühholoogiliselt antii vast laadi ja idee-ideeati paralleelsmi.⁴⁾ Spinoza juures.

Kui pöördume nüüd väga variatsiooniderikna realistikum interpretatsioonile poole, siis peame ätlema, et oleme nende interpreteerijate ühiseid pääarvamente juba esitanud polemikana fenomenalistliku interpretatsioonile puhul. Need olid siis: idee ja ideeadi täpne paralleelism ja küsimus, kuid võib mõistus, mis, nii lõpmatu kui ka püüat kujul, eeldab modina mõlemisattribuudi olemasolu sünnitades seda. Ka realistid võivad leida tuge endale atribuudi definitsioonist, kui nad rõhutavad, et "attribuut on see, "mida aru tajub substanti juures t e m a o l e m u s t m o o d u s t a v a n a,"⁵⁾ s.o. mida aru temast adekvaatselt tajub. Ja jumala definitsioonis on stse juttu seot, et substanti k o o s n o b atribuudest. Ja mujalgi äti- kas seisavad kõnniti idealistikum interpretatsioonile subvarate sõnadega realistikumid välgendused kui on juttu substanti ja atribuudi vahetomast. Kõneldakse sageli "välgendamisest", aga ka "juure kümlumisest." Sel puhul arwab Alexander, et Spinoza pole asetand endale küllalt selgelt tolle aiimulaadilise vahetomise probleemi, kuna muudu poleks mõeldav sarnane terminoloogia võikumine.⁶⁾ Kulle paistab see olevat tugeit sellist, et Spinoza pidas oma paralle-

1) Eth. lx. 22, 23, 25 - I pr. 21, 22.

2) Friedrichs lx. 71, 70

3) Friedrichs lx. 71, 72

4) Vaata lx. 17, 18

5) Eth. lx. 1 - I def. 4

6) - - " 1 - I def. 6

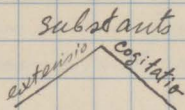
7) Alexander lx. 84

lastliku põhiansiooni nii endastmõistetavaks, et ei teadnud arvestada oma seminoloogias fenomenalistlikult orienteerit interpeerijatega, kes teevad vahet Jumalus ja ensisteerimisviisi vahel.

Kui küsida, miks, miks realistlikud interpreetijad lähemalt kujutavad substanti ja atribuutide vahet, siis seame neile rea erinevaid vastuseid. Kõikidele neist munda tähelepanuväärivamat täiend!

Kuno Fischer arwab, et atribuudidid olles ^{Spinoza} juures ajju kujundavad põhjused võivad olla ainult mõjuvad jõud. Jumal kui kõigi jõudude kogumik (Inbegriff) on kõigi ajjade põhjus. Substant on jõudude maailm, mis jääb üheks ja samaks, kuigi temast väljuvad lõpmatud mõjutused. Ja ainult selle tõttu, et substant on sellane jõudude maailm, et on elav olend, sellata to oleks elutu ja vilgatu, „absoluutli öö, mis kõik erinevused surmud.“¹⁾ Umbes samuti arvavad Camerer²⁾ ja mõned teised, et atribuudid on substanti jõud ja jumal ise on ka vaid jagunev, pidevalt tegutses loodusejõud. Selle interpretatsiooni kohta peame pruuma ühes Friedrichiga, et siin jääb väga palju ebamäärast. Kord nõravad Fischeri järgi jõud olevad need, mis atribuutena annavad elu tunde substantile, teisalt aga nad on ise substanti mõjud. Friedrich tundub ka õigustet hõlma ette Fischerile seda, et on põhjendamatult järeldada sest, et jumal on mõjuv jõud ka seda, et cogitatio ja extensio peaksid olema sama.³⁾ Ja võiks veel lisada, et atribuutide ümbermetamine jõududeks ei lahenda kuidagi nende vahet **probleemi** ühes substantis.

Teisens, äge levinev realistliku interpretatsiooni liigiks on sellane, mis peab atribuute ühe ja sama substanti erinevaks „külgedeks“. Kõnelause, et see kolmas, see absoluutne on nii öelda kahe külje kandja, graafiselt Friedrichi järgi umbes nii sümboliseerit:

Selle hõmaralt ja põllikult sümboliseeriva käsitlusviisi vastu on õigusega väidet, et substant pole midagi atribuutidest erinevat, nende sageda seavad, mitte mingi salapärase kolmas ulatuse ja mõtte-muse sageda, vaid nad ise. Sest definitsiooni järgi atribuut on j-n

1) Puusepp lk. 389, 390

2) Camerer lk. 2

3) Friedricho lk. 68, 69

4) — " — " 62

* substanti olemus, s.o. midagi mille puududes substanti puudus ja mille esisteerides ka substanti tingimata esisteeriks.*

Kõneldes interpreteerivad aravad, et ratsionalistlikult on seletamatu jumala ühtse sobivus atribuutide pagusega.²⁾ Probleem ületavad niimõnu mõlemisviime.

Kõneldes aravad, et atribuut on substanti ise või selle esisteerimisviisid. Nii arwab Friedrichs, et atribuudid on „konkreetsed asi ehk substanti ise, iga ühele ainult substanti teisel viisil“³⁾ Ja arwab, et atribuudid ei võiks olla mingid omadused substanti juures, kuna igaüks neid arju mõistatase vast mingi atribuudi kaudu ja kuna jumala üldised omadused, nagu vabadus, igavene olemine jne. on ka igale atribuudile omased. Atribuudid on substanti esisteerimisviisid, sest iga asi peab teat viisil esisteerima.⁴⁾ J. Spinoza on öpetanud ju ise, et „mõtleb substanti ja ulatusele substanti on sama substanti, mida haaratase kord selle, kord teise atribuudi all“, umbes nii, nagu ühe ulatuse moodu ja tema idee on sama asi, ainult kahet viisil.⁵⁾ Nii rõõgendas ka iga atribuut täielikult substanti. Ja sellasena omistatav selle ka sellased substanti omadused, nagu jagamatus, muutmatus, lõpmatus, jne. samuti ka rippumatus ning teha või nii nimetada täpselt „in suo genere“, kuna substanti sellaseid tunnuseid (nagu lõpmatus „aitatus“) mitte ainult „in suo genere“ vaid üldiselt omab.⁶⁾ Atribuudid on seepärast defineeritavad kui „substanti absoluutsed olemasolevused“ või ka kui substanti „absoluutsed ehk determineeritud ürgolukorrad.“⁷⁾ Kui aga Spinoza⁸⁾ atribuudi olewat indetermineerimatu, absoluutse jne., siis võib seda Friedrichsi arvates mõista ainult nii, et substanti ennast kui absoluutset või mõista ainult atribuudi abil ja ta võib olla ainult atribuudi tõttu. Ja seega langeb ära levind arvamise, et substanti on mingi määratamata olemasolu.⁹⁾ Sõnul juures atribuutide pagus ei ohvenda ka substanti jagamatust. Ühingi meloodia jõe teinuks ja ühens hoolimata sest, et seda võidakse laulda mitmes helilüügis.¹⁰⁾ Niisama kaigens kohaks Spinoza atribuutide õpetuses neid Friedrichsile olewat ~~Spinoza~~ jumala atribuutide lõpmatu arv, mille

1) 3th. lk. 43 - II def. 2

2) Freudenthal II, lk. 128, 129

3) Friedrichs lk. 44, 45

4) — — — 47, 48

5) 3th. lk. 48 - II pr. 7 schol.

6) Friedrichs lk. 51

7) — — — 53

8) — — — 57

9) — — — 67

*
 Sõltu nagu meil muudat mõistatuslinnust, ja mõistatusest
 ning mis püüavad mere tunnustust sellasel viisil, et vaevalt võib neel olla
 juttu Spinoza paljudest rätionalistlikust mõtlemisviisist.¹⁾ Ja
 muidugi Friedrichs näidata, et Spinoza süsteemi mõis ka kõrgiti
 jumal, millel pole lõpmatut arvu atribuute. Ja leiab, et Spinoza
 arvamine, et püüab arvu atribuutide juures substanti deus mitteains-
 lra pole sundr. Ja arwab, et teuslõunus võib aruult mõnigi eseme
 olla kohta, aga mitte terna kujutisviisi kohta; nii nagu mõnigi raamat
 ei saa teuslõunamus mitmesse neelde ilgitunda nii ei kann ka
 substanti teuslõunus atribuutide arvuga. Aga sellane püüab
 atribuutide arvuga jumal ei sobivat mitte ainult Spinoza süsteemi
 vaid ka de¹⁾ kohati isegi vajalik, nii hetka I ja 30. teoreemi mõist-
 mises, kus öeldakse, et aru peab „ümberhaarama (comprehen-
 dere) jumala atribuute ja jumala affektioone ning mitte mitte-
 muid.“ Kui aga nüüd aru mõtlemise ja ulatuse kõrval ei suuda
 moodustada mõnigi kolmanda atribuudi ideed, siis selle olemasolu
 on viimatu.²⁾ Ka on atribuudi definitsioonis mainitud, arwab Friedrichs,
 aruult sellast substanti olemasolu, mida aru tajub.³⁾ Nii atribuut oleval
 teise tervikliku negatiiv ja mõistus ei suuda moodustada lõpmatut
 hulgal mõisteid atribuutidest, kus olemasolevatest erinevad kõrgis-
 pinnist.⁴⁾ Kumbes samu vaadeid atribuutide olemusele ja nende
 lõpmatule arvule omab ka Friedrichsile toetuv Wenzel, kes arwab
 ka, et atribuudid on substanti ensisteesuvisid⁵⁾, absoluutsed
 olemaboluvisid⁶⁾ ja nende lõpmatu arv ei ole õnneus Spinoza süs-
 teemi võltilmatu osa, sest ^{õnneus} ~~õnneus~~ ^{stünde} es schlimmer mit dem
 Spinozismus.“⁷⁾ Peab ütleva, et kuigi Friedrichs ja Wenzel näevad
 hoopis ligemalt jõudvat Spinoza adekvaatse mõistmiskle ~~mõist-~~
 kui edpoul neeldes interpretatsioone, omati erineb nendegi juures
 palju mille üle võtas vaielda. Eke ei taha minna siin ümbrus-
 linne poleemikasse vaid loodame, et erinevused meie ja Friedrichsi
 ning Wenzeli käsitlel vahel <sup>il-
le-
kõrval</sup> ~~il-
le-
kõrval~~ lõpul selguvad, kui me
 saad püüame võtta ka oma seisukohta. Siin olgu vaid mainitud
 nii palju, et me ei saa koguni olla nõus Friedrichsiga, kes

1) Friedrichs lk. 93

2) — — — 95, 76

3) — — — 94

4) — — — 95

5) Wenzel lk. 183

6) — — — 402

7) — — — 447

anab, et atribuutide suurem arv ei pruugi koguni tähendada Spinoza
substanti suuremat täiuslikkust, nagu mingi raamat ei saa
täiuslikumaks trükituna mitmesse keldes. Me nägime aga, et Spinoza
näis ühes eksolaatidega, et mida affirmatiivsem mingi asi, seda ^{ja täiuslikum} ~~realesem~~.
Ja siis tähendab atribuutide arvu vähendamine omelt täiuslikkuse
vähendamist Spinoza mõttes. Ja võidus raamatuga loetakse ka, sest
siin sattub Friedrichs end mõnamata idealistlikkude rüüpre-
teerijate sõiduretta. Raamatad mingis keeles, ka alguskelles ei ole asi
ise, ei ole see absoluutne looming, mis toimub autori ajus, vaid
nad on selle ilmutamisviisid, mitte ~~eri~~ absoluutsed enisteenimisviisid,
mis oleks ühes substantiiga algusest peale ant. Peame kordama
sama, mida oleme juba kindel selgpool, et substanti ei ole mitte
mingi struktuur ainult mingi sllaplaani mõttes, mille kanta-
mist siis illustreerisid mitmest materjalist sllad (aga võis
kihtlalt aidata ka ühest) vaid substanti on küll ka struktuur,
ent ta on veel enam, ta on ka slladise. ²⁾ Või, kui Spinoza
mõnalikum ensistentiivküllus tähendab ka suuremat täiuslikkust,
kui kujutame siis, et keegi võis kaitada äkki näitus kogu mõtlemis-
attribuudi kma, et substanti täius selle all ei kannataks? Mis puutub
näitusse, et me mõistus haarab ainult kaht atribuuti ning neid ei
võigi seepärast olla rohkem, siis me tahame näidata edaspidi, kuid
mõttele (või tepselt) jumala mõistest järgneb lõpmatu
hulk atribuute. Nende olemasolu on formalistlikult tõestet; ja kin-
del, kuigi me midagi ei tea nende kvaliteetist ³⁾ kuid see ei takista
meid teadmast nende ensistenti. Ja see, et aru midagi haarab ei
pruugi tähendada ju veel imaginatiivoni. Ning see, et me neost
sarisit atribuutidest ei tea üksikuga ei pruugi veel ^{su} näidata selle kindlust,
mida teame, nagu pagude teoreemide mitteteadmine kolmnurga kültes,
ei pruugi kõigutada me usku sellere, et kolmnurga nurkade summa
on 2 d. Ka peab tunnistama, et Friedrichsi ja Wengeli ütelustis
attribuudi kohta, mis on kind substanti ise, teinend mingi tema
ensistentiivis on midagi püüt selgusetut, vähemalt võlgenduse loa-
dis. Siin näib, nagu tunnistetaks küll, et atribuut on substanti, kuid
põgendame järelduse eest, et atribuudid (mitmused) on substantiis,
vaid siis haaratame mõneme neist kui ensistentiivisest.

Sellastest kolmlemisest on vaba Joseph Ratneri
käsitus. Teadusem naturane lähemalt tema küliti Edmund Wega

1) Näata lk. 22

2) Näata lk. 38

3) Ja see me oleme kõrgis neis atribuutides kvaliteedi kültes teadmatud
on veel käsitus. Näata lk. 49, Windelbandi oletus.

selgepõrse kaudu juures! Ratner nõutab, et atribuudi definitsioon, mis on väga selge, ei defineeri mitte mingit uut metafüüsikat reaalsust, vaid ainult asja defineeritud substanti olemust nimetatavat nä, kuhu aju poolt (ideaalset) tajutuna. Olemus aga on asja enese loomus, see millest ~~see~~ ^{aga} ei või mõista ja millest asi ei või eristuda mingi mille ant alles peab olema and tingimata ka asi ise. ¹ Nüüd annab Ratner et need 2 termini: attribuut ja substant on ekuvalentsed ² et mõistus treti tajub atribuudi loomu (s.o. substanti olemust) see võlgenduvat Spinoza man selles, kui öeldakse, et „see mis kogu ajule ühine ja mis on samal määral teinud kui ke osas on mõistetav ainult adekvatselt.“ ³ Atribuudid vastavad neile tingimustele, kuna näitena ulatub atribuudi olemus võlgenduvat sama kesti mingis üksikus kaubas rehas kui loomatus rehas. Spinoza tõis leidub nohti; kus öeld otenohe, et atribuut ja substant on sama asi. ⁴ ja palju on öetel sellaseidki nohti, kust see kaudselt selgub. Nõrkus Getika Iosa pr. 10. ⁵ Tõestus põhjeneb sellel järelelõpetamatul seldusel, et see, mis on maaus substanti, nõlta maausab ka atribuudi nõlta. Atribuudid ei või olla substantis, kum nad on ravased, nende loomus sisaldab ka eksistenti ja nad on causa sui d. Ngu omavahel nii peausid nad olema ka substantis et kausaalselt üppumatid. Nad peausid olema substantisid, kuna nad pole ka modifikaatorid. Getika Iosa pr. 3 tõestus ⁶ oleus arusaamatu kui substant ei võidus atribuudid. Kuna substant ja atribuut sõhendavad sama siis on loomulik, et Spinoza ei defineeri kusagil atribuudi ja modi vahetorda. Getika Iosa pr. 25 cor. ⁷ ta puudutab seda küsimust ja mainib, et modid on ainult atribuutide affektioonid. Ja te juhatab selle põhjenda- misena sinna, kus kõneld ainult samalaadilistest subtest substanti ja eksistentsi vahel. Jällegi sel poleus mõtet kui atribuut poleus substant isse. ⁸ Küsimusele, mis siis Spinoza öeldse spiritab näht terminit Ratner vastab tabavalt, et see sinult ainult ^{deklaratsioon} tehnikas te

1) Eth. bk. 43 - II def. 2

2) Ratner, Ph. R. XXXIX, 1 lk. 62 sz. sz.

3) Eth. bk. 77 - II pr. 38

4) Eth. bk. 3 - I pr. 4 dem. Briefe bk. 39, 40 - ep. 9 (Simon de Vries'ile)

5) Eth. bk. 7, 8

6) Eth. bk. 3

7) Eth. bk. 25

8) Ratner, Ph. R. XXXIX, 1 lk. 68

9) Ratner, Ph. R. XXXIX, 1 lk. 70-72

x vajaduste tõttu. Nagu Euclides peab võtma osalt lahuse kaus aduocates
 kolmnurka, et demonstratsioone nende konnulegemise tingimusi nii vajab
 ka Spinoza tõestuste jaoks substanti kaheksust nimetust, õht, mis
 tähendab substanti sama eksistentsi, teine, mis tähendab teise mere
 mõtlemise. Selle vahetegemise olemusid võimalud mitme teoreemi
 tõestused ja seega ka hulu teisi neile toetuvad. Sellase vahetegemise
 kolmas lühene I. osas pr. 2³ järelikult: kaus substanti, mis on erinevad
 substantid ei oma midagi ühist. See poleks midagi geomeetiliselt
 demonstreeritavat, samuti kui ka pr. 5³ lme atribuudi terminite.
 Viimati mainit pr. kolmas viis järelikult: „ei vi eksistentsi kaht
 vi enam substanti, mis on samad.“ ja kuigi see kuulduus merle
 ete aduocates, endast mõistatava tõena, geomeetiliselt demonstreeritav
 aga see ei oleks. Kui aga jumal on Spinoza juures sama, mis
 tema lõpmatud atribuudid, ³ mis on siis jumala substanti põhja
 substanti? Ja pidi ju olema ainus. Ratner näeb lahendust selles,
 et nagu Spinoza tavitab sama idee ja keha kolmes tähenduses:
 absoluutselt lihtsa, ~~individaalselt~~ arvuks lihtsast koosneva kompleksi
 ja lõpmatu arvu komponentidest koosneva kompleksi tähenduses,
 nii ta tavitab ka mõistet substanti, absoluutselt lihtsa, ³ kindlast
 ja lõpmatu arvu substantist kokkupannd substanti
 tähenduses. ⁴ Looduses ei eksisteeri absoluutselt lihtsaid kehi,
 ideid ja substantid, aga Spinoza vajab neid kui fundam ente
 demonstratsiooniks, ja peab ütlema, et sellegi viite Ratner põhjendab
 vixualisult tõttatidega ³ Spinozast. ja meigi seisuukoht saab mit-
 meti ühtuma Ratneri omaga.

Nüüd, peale seda prima interpreteerijate paraaoli,
 kust kargeltui kõik oma lõpupega osa ei võtnud, teavb neis tõi-
 mus ja kušimus, millise seisuoha peame siis fruseerime lõpuks
 endale selles ajas. Ngu tuleb sel puhul meele mõned ruba
 võlgendlet mõtted. Mere seisuukoht oli, et jumal on absoluutselt
 lõpmatu (s.o. mitte allid vi teisel alal vaid üldse lõpmatu) affir-
 matsioon, absoluutne ja. ⁵ Me mäletame, kuis ilmavaateline
 ühtluse, kõrgle nihtale ühtise causa prima ajamisse ajas Spinoza
 konstrueerima absoluutse lõpmatu mõistet, mis ontoloogilise
 tõestuse arvuks muutus tõesti eksisteerivaks olevusena. ⁶

1) Eth. bk. 2

2) Eth. bk. 3

3) Eth. bk. 21, 22 - I pr. 13, pr. 20 cor. 2.

4) Ratner, Ph.R. XXXIX, 2 bk. 160, 161

5) Vaata bk. 29

6) Vaata bk. 20, 22

sealsete ensistentsi ja edasi, muude Spinoza süsteemi eelduste¹⁾ põhjal ja lõpmatu põhjusega nii momendi tõttu oleks Spinoza võind $\neq 0$? m a l i s t i k u l t j e r e l d a d e , e t k ü i a j a d m u n n i s o n u l a t u s l i n u l õ p m a t u s e p o o l t p r o d u t s e e r i t . S e e g a o l e u s s u u r i s i l d j o o n i s v e h e m a l t s e a r v i t e t k ö r g i a j a d e i h t l e u s , k u r g i o l e u s j ä t n d t e a d m a t u u s k u i s ü n s u v i t e r m i n o l o o g i a s o n t e n n i n d . K u i S p i n o z a o l e u s t a h t n u d f o r m a l i s t l i k u l t i h t l a s t m a a r l m a t u s e a d e t k ö r g i l e m ö t l e m i s n e h e t e k e , ^{kõrge} s i s o l e u s t e p i d a n d m o o d u s t a m a l õ p m a t u m ö t l e l i s u s e m ö i s t e j a t o i m m a e d a s i a n a l o o g i l i s e l t . S i s o l e u s s e a b u n d k a n s l õ p m a t u s t , k a n s o m a l a l a l p i r a m a t u t o l e u s t j a e n e s e l õ b i m ö i s t e t a v a t c a u s a m i d .²⁾ S e l l u s t e n e n a d o l e u s i d o l n u d k a e n e s e l õ b i e n s i s t e e n i v a d .³⁾ K ö r g i s u n n u s t a j ä r g i o l e u s s i s o l n u d u l a t u s l i n u j a m ö t l e l i s e l õ p m a t u s e j u u r e s t e g a k a h e s u b s t a n t s i g a . R a t n e r i o n õ i g u s : f u m a l a p ä r a a t s i s e d a t t r i b u u d i d o n s u b s t a n t s i d . K o S p i n o z a i s e k e r b t u n d v a t s e d a k u i t a k i r j u t a b , e t o l e u s h e e (j a s e e k ö l a b s i n " õ r g e " t e h e n d u s e s) d e f i n e e r i d a s u b s t a n t s i k u i i h e s t a t t r i b u u d i a t k o o s n e e r i t , k u i d t e j ä t n a b m u e l l i k u l t : k u i s n i m e t a d e s i s m i t m e s t a t t r i b u u d i s t k o o s n e v a i d o l e u s i ?⁴⁾ R a t n e r i i n t e r p r e t a t o o r i n i s e i s u k o h a l t s e e k ü s i m u s o l l a u s : " K u i s n i m e t a d e s i s k o m p l e s s e i d s u b s t a n t s e ? " j a j ä r j e n i n d e l o l e u s s e e n i i ! j a k o m p l e s s e t e l e s u b s t a n t s i d e l p i d i t u l o m a S p i n o z a , k u n a t e e i o t o i n d m i t t e a i n u l t m ö t l e l i s e c a u s a p r i m a t j a u l a t u s l i n u c a u s a p r i m a t v a i d t e t a h t i s a b s o l u u t s e l t o l i t l a s t m a a r l m a t u s e a d e t e h k e l i g i r o s s e m a s t e r m i n o l o o g i a s k ö n e l l i : t e e i r a h u l d u n d m ö t l e m i s e j a u l a t u s e l o o j a g e ,⁵⁾ v a i d t e v a j a s a b s o l u u t s e t l o o j a t o l l e s i h e s k ö r g i m i s t i k u t e g a o l e k i r j l i n m o n o t e i s t j a k a n n v e g e v a a i n s a a r m a s t a j a . K u i d t e o l i j ö u d n u d k a h e l e , o m a l a l a l k ö n p r o d u k t i i v s e l l e l õ p m a t u s e l e , k a h e l e c a u s a p r i m a l e e h k s u u l e ,⁶⁾ k a h e l e e n d a l õ b i

1) j a n i m e l t k ö r g i e n s i s t e e n i v a t e a j a d e ü n s t e i s e g a s e a t o l e m i s e p ä r a s t p r o d u t s e e r i m i s e v ö i p r o d u t s e e r i t o l e m i s e l õ b i .

2) K l e u n t , m i s c a u s a n i m ö i s t e t a n u s t e a n d k a n d u , 2 t h I a x . 4 p ö h j a l . (3 t h . l k . 2)

3) 3 t h . l k . 1 - I , d e f . 1 . p ö h j a l

4) B r i e f e l i n . 38 , 39 - e p . 9 (S . d e V r i e s i l e)

5) T a n i t a d e s s e d e s i n a p e a m m a S p i n o z a p u h u l m u u d u g i j e m e t e a d l i k u n s l o o j a j a l o o m i n g u i d e n t s u s e t .

6) i f l e r i m e c a u s a p r i m a e h k s u i , k u n a c . p r i m a o n e n d a s t k a c . s u i .

mõistatavale ja endas enisisteeviale loojale, dualismile ja bitaismile.
Kui pidi Spinoza ühendama nüüd neid substantse? Kausaalse
lõbi omavahel või mingi ütluse kolmanda kaudu ta seda ei
võind, sest siis poleksid substantid olnud enam substantid.¹⁾
Ja oneti rajas ta teadmiseni skematiseerund religioon ainsat
jumalat. Kui pidi ta toimuma, et seantada absoluutset kõrgi
alust? Spinoza lahendas küsimuse sellega, et konstrueeris uue
lõpmatu oleuse, mis polnud ta suo genere lõpmatu vaid abso-
luutelt, lõpmatu aladel. Ta konstrueeris lõpmatuste lõpmat-
tuse. Ja kui ulatuslik ning mõtteline lõpmatus võisid olla
reala, mis ei pidand siis lõpmatust arvust erilist lõpmat-
tust noosne lõpmatus eksistentsi samuti ontoloogilise
jumalatoetuse alusel! Absoluutelt lõpmatu oleus õigi
sama mõtte kõrgu tõlke realne, eksistents! Jumal eksistents.
Aga kui kaummiline lõpmatus, nagu nēgme võis omal alal
põhjustada küni aju, siis absoluutne lõpmatus ei võind
põhjustada oma lõpmatuid arvu lõpmatuid, kuna need olid
enese lõbi mõistatavad substantid ehk attributid.
Ja kuna nende lõpmatus oli küni realne, siis jäi ainus
võimalus, et need lõpmatused ta suo genere eksisteevad
algusest peale üksteise rõvvalt, üksteist rõvamata onto
erilisi spāres. Aga jumalat kui lõpmatust substanti de-
kompleksoist ei võind olla midagi võlgaspool. „Võlgaspool
jumalat ei või olla“ ei võinud ühtki substanti, võidak
Spinoza, ja tõustus taab esokselt sellele, et siis oleus võlgaspool
küni attributide omavat jumalat mingi substanti mille
attribuut on ka jumalal. Aga on võimatu, et oleus kaus
ühenguse attribuudiga substanti.²⁾ Või kui me teame, et
attribuut tehendas vaid substanti loomust: ei ole kaht
ta ^{eadem} ~~ta~~ genere lõpmatut. See on ka teiesti selge. Tegeli-
kult eksisteeb siis ainult üks lõpmatu substantide
kompleks.³⁾ Substantide lõpmatus — jumal. Ja ainult sel
ujul on kindlustet mõistuse ces Looja rõvavēgema. Kui
aga jumal kui substantide kompleks on ainus mõtte u
küis, küis võib eksisteevada mingi substanti, siis, et
hoiduda aramisest nagu võno olla, vahel võlgaspool
jumalat mingi substanti, või jumalast põhjustet, siis
Spinoza pūnab võltides sõna substanti jumalat sisaldada.

1) Eth. I. 4 - I pr. 6. dem. (2.)

2) Eth. I. 13 - I pr. 14 c. dem. 3) Midagi võib olla loodus nū pafu kui
ka üs, mitte nagu avab Feannel, (R. J. Th. XII), et vaid arule on midagi pafu, mis oleuselt aus.

*
~~näe üksusubstantiide~~ üksusubstantiide kohta ja tawitab ainult
 ühe altubuit, mis omalt tavaliselt tähenduselt muutub juba
 kohgi juurekuulumisele, kuna substanti teitatus innagi kujust-
 luse mingist oma ette olevast. Ja ta on õigustet selleks kuna
 altubuit tähendab substanti loomust. Aga omeli peab tunnis-
 tama, et siin säilib mõndagi seast, mõndagi j-eb meile de-
 monstreerimata. Kuidas seisawad jumalas koos need lõpma-
 tused, mis pole põhjustand äraolemist, aga tohiks põhjustet olla
 ka jumalaot? Kõiab neid ainult see absoluutselt lõpmataste
 seikus, et võlgapool teda midagi pole. See näib nii, aga
 selge see ei ole kõheldagu ka komponentsubstantiideot,
 elementsubstantiideot, altubuitideot või substanti; võlgen-
 dumisvõisest. Kui Spinoza nimetab altubuite substanti võl-
 jendumisvõiseks,¹ siis see pole vastolus seega, et me nimetajime
 neid lihtsaks substantiaks, sest seda on sellane „võlgend-
 mis“, mida mõistetakse oma ette ja mis eneses enesisteneb,²
 nagu me eelpool jnda seisumise otarmisel ja eriti Ratneri oma
 referentimisel nullalt nägime. Si peab lõpuks tunnistama
 ühes Alexanderiga, et Spinoza altubuitide pagusest ühes ainsas
 substantis on „eine Deutung der Welt, keine Einbildung.“³ Ja vast
 on siis õigus meil, kes loobudes altubuitide vahemora spenulativ-
 diopussuusest harutamiseot leiavad, et altubuitid suhtuvad
 jumalsubstanti nagu dimensioinid ruumi. Aga seegi on ju ainult
 ptt. Kuid igatahes nii pagu päib meile eelnenu põhjal kordel,
 et kui on lood kord absoluutselt lõpmatu substanti mõiste, siis
 muud mõeldavad substantioid (altubuitid) peavad misaldu ma-
 tema mahus. Päle selle formaalse seose mitmesuguste altubuitide
 vahel Spinoza näib uunvat ka teot siulist sidet, mis on vünd segi
 mõningaid interpreteerijaid ütluseni, et vormilt on null altubuitid
 teiresti ennevad, ent siult nad on ütluvad.⁴ Siinjuures toetetan
 päemiseelt Spinoza viitele: „Iselele kord ja seotlus on sama,
 mis agad kord ja seotlus.“⁵ Müllne mõte päle toetumist kor-
 dub ka mit mal mujal.⁶ Spinoza on, olgu si mõdamimnes ainult,

¹ 2th. l. 48 — I pr. 7 schol.

² Eelnend toetatele liisus olgu jult veel viiteus Briefe l. 15
 — (ep. 4. Oldenburgis) kus öeld, et altubuit eneses ole ja endo kõi mõistat.

³ Alexander l. 83

⁴ Wenzel l. 276

⁵ 2th. l. 48 — I pr. 7

⁶ 2th. l. 247 — I pr. 1 c. dem.

võrre seda ka atribuutide ja nende affektatsioonide kohta üldse, nagu te seda
 pidigi olles järeleandmatult, kuna äärmiselt tõestuses atribuutide parallelsu-
 müüsi tagasi jumatule kui nende ühisel ^{loomulikul} ~~arvutamisel~~.¹⁾ Elis puudub
 aga atribuutide lõpmatu arv, mis on sellase arvu vala a priori
 konstrueeritud süsteemis muudugi enam põhjendat, kui öelda, et
 absoluutselt lõpmatu olekus koosneb ainult kahest seega piirat
 arvust atribuutidest. Ise tahaksin pigemini ohverdada kõrvade
 atribuutide parallelsu- kui Friedrichi atribuutide lõpma-
 tuse.²⁾ Sest esimene on ju sama tõestamatu kui terve heale, neo
 ei jago Spinoza eeldusi ning tahavad elitada metafüüsikalist süsteemi
 a posteriori, kuigi ka samal määral ümberlõikamatu, kui me
 eraldame Spinoza tõestused nende tõeade juurest jättes neid
 alles ainult reidetera ontoloogilise universumi ole kohta. Ja võib
 olla isegi oli Spinoza nende paljude atribuutide lähemale olemuse
 määratlemisele lähedal, nagu annab Windelband Spinoza kirjavähe-
 tuse põhjal. Kuna Spinoza juures iga idee omab eneseteadvuse³⁾, mis
 oleks mõeldav hulk võimalisi atribuute, mille juures nad rida-
 rensid nii, et iga eelneva modid sisaldanuid järgneva kujutlaj-
 sion.⁴⁾ Ja tõesti võiks nagu lugeda võlja sellast mõtet ühest
 Spinoza vastusest Tschirnhausile, kes oli küsitlenud Spinozat lõpma-
 tute atribuutide vaharone üle, kui Spinoza võlja ^{kohtu} vastuses
 ütles, et iga üksik asi on jumala lõpmatu mõistuses vähendat
 lõpmatuks niisel ning nende ^{lõpmatuks} ~~ideade~~ ^{ideade} eneste vahel puudub seotus.⁵⁾
 Mõeldav see ju oleks kuigi mitte tõesti kindel mõle kasutada
 oleva materjali põhjal. Ja vastake ei pruugi me oletada et
 see lõpmatu hulk mõistuse atribuute tähendaks kõiki atribuute.
 Pigemini on siin nii nagu muunis, kus mingi sirgpoore ümber
 võime lõpmatuks arvus suuris reastada lõpmatuks sirg-
 jooni, mis esimesega paralleelsed. Igas suunas on mõeldav neid
 lõpmatu arv. Ja Spinoza, kes ei putand kõiki tunnetama, vaid
 kellele tähtis oli si e ti tunnetada: ja ka seotuses kõrvusega,
 võiks rahuliku südamega öelda oma arvustajale, et ta näist
 atribuutest ^{peale} formalistlikult postuleerit parallelsu- mi-
 dagi ei tea. Lõpmatu hulk atribuute ei vii Spinoza süsteemi

1) Eth. bk. 48 - II pr. 7 dem. c. cor.

2) Aga lõppeus on ka sellane universaalne parallelsu-
 võjs hätti mõeldav, nagu näeme edaspidi bk.

3) Eth. bk. 68 - II pr. 21 schol.

4) Windelband I bk. 228

5) Briefe bk. 240 - ep. 66 (Tschirnhausile)

mille hädasõitu, nagu arvas Wenzel said kindlustavad teda Wenzeli ja Friedrichsoi soovitet nahe alteritud teooria vastu, mis on. väga ^{peetud} ^{isemärgatult} ^{teoreetilist} ^{kuul} st ^{arusaamine} teooriat, vastupididi Spinoza arvarele ^(ettevõtlikule) ja kõrvalekõikeid uusi võimalike tumeitusi endas mahutada laotavale süsteemi põhiplaanile.

Kõik on tulnud juba tähtsada mõnel korral sõna
 mõeldusjale lugeja muudugi teab järele sellest mida tähendab see sõna
 Spinoza juures. „Looduse all mõistatan ma substanti affektioone
 ehk seda, mis on mingis muus, mille läbi teda ka mõistetakse.“¹⁾
 Loodused on kas lõpmatud, kui nad järgnevad otse mingi jumal attri-
 buudi loomuse või mingist lõpmatusest moodusest. Aga ka kõrv eri-
 lised ühikarajad on jumalale moodused.²⁾ Kõrv moodused järgnevad
 paratamatult jumalast,³⁾ kellest üldse järgneb lõpmatu palju lõpmat-
 tuid ühikarajad.⁴⁾ Looduses ei ole muud kui modid ja substantiid,⁵⁾ kõrv
 moodused korrut moodustavad natura naturata.⁶⁾ Iga moodus ja
 tema idee on üks ja sama asi.⁷⁾ Kõrv need ühikarajad tuleb et meile
 üldiselt informatsiooniks!

Õhkuuse mõistega on seot j'legi hulka probleeme, nagu
mooduse ja substantiivi vahetused, mooduse ja atribuudi vahetused,
püraat ja lõpmatu mooduste suhe jm. jm. Kord näivad spinosale
mõtted suletuvat substantiivist, kord atribuutist. Mõne atribuudi li-
genduse juures siin midagi kaob vastolu. Kuid aga on mooduse
suhe jumalasse, komplekssubstantiivi substantiivi par excellence?
Alberti arvab siin,⁹⁾ et moodus suletub jumala definitioonist, sest
ta on jumalaa, aga nimelt seevõrra kui jumal on midagi posi-
tiivselt määratud,¹⁰⁾ s.o. seevõrra kui teda raadeldakse mingi
atribuudi all.¹¹⁾ Ja seepärast olevat aruult lühendund võlgenduseis
silda jumala ja modide suhtept, et modid on suletund mingist
atribuudist. Ka. male näib see nii. Kuidagi mooduse ja jumala

1) 2th. Lu. 1 - I def. 5⁻

2] Eth. lu. 23 - I pr. 23.

3] 8th. lu. 25 - I pr. 25 schol

4] 2H. lu. 27 - 1 pr. 29 dem.

57 8th. Dec. 17 - 1 pr. 16

9 3th. m. 26 - 1 pr. 28 dem.

7] 8th. cu. 27 - Apr. 29 schol.

§ 2. h. l. 48 - II pr. 7 schol.

5] Alberti. lu. 76

10] 8th. la. 25 - I pr. 26 dem.

11) 8th. Lu. 22, 23 - 1 pr. 21 dem.

definiitsoonist on Spinoza geneoloogiline eeldusil formalistlikult demonstreeritav mooduse suletumine jumalast üldse, nagu meil on olnud vormalus näha juba mitmel korral, siis see ometi ei tähenda, et jumalast oleks dedutseeritav iga ümiskajja euline ole meile. Ühelt poolt on heidet ette seda Spinozale, et ta ei jõua dedutseerida ümiskajuni. Formalistlikult ta ju jõuab nendele, nagu oleme näind, ³ aga muudugi tegelikult olekski võimatu jälgida seda, kuidas ⁴ p m a t u s võrus olla mingi erilise ümiskajja põhjustaja, kuna see tähendaks ju minekut lõpmatusse, mis on aga inimvaimul ainult kuidagi ⁵ formalistlikult, üldjoonis mõeldav, mitte aga lõpmatute ümiskajjade kaudu. Mingi ümiskajja euline ole määratsetakse ⁶ suletavate teemate lõpmatute põhjuste teadmisega. On ju nii Spinoza arvates, et mingi püüat eusistenti ja restvusega asi võib olla determineerit omas eusistentis ainult mingist lõhest samalaadilisest ajast ⁷ See muudugi ei eita seda, et jumal on ka ajade ole, mitte ainult eusistenti põhjus. ⁸ On ju nä, et mingi lõhest põhjuse taga, mis määrab empiirilise ümiskajja eusistenti seisab samale alale kuuluvate põhjuste lõpmatus, seisab mingi jumala attuendum! ⁹

Väga palju hetki on kehtitud illesse Spinoza juures erinev lõpmatu mooduse mõiste. Süüdi selles on eemelt matejaali rühkus. 8th. I pr. 21-23 on juttu gaarist ja lõpmatust moodusest, mis suletuvad ¹⁰ otseselt mingist jumala attuendumist, loomust, või kaudselt mingist teisest lõpmatust moodusest. Teisalt ¹¹ seatakse tehesed, et nad on jumala teiuslikumad mõjutused, ¹² on nimetatud nende lõpmatust. Lõpmatu mooduse näitena toob 8th. I pr. 30 lõpmatu intelli ¹³ mulla osaks on m.e. inimese hing. ¹⁴ Nüüd kirj. Schulleri ¹⁵ üle ¹⁶ toob ta Schulleri poolt näitena otseselt lõpmatute mooduste kohta mõlemisest absoluutselt lõpmatu mõistuse ja ulatuses liiku-

1) Zuhardt lk. 134

2) Voata lk. 15

3) 8th. lk. 25 - I pr. 28

4) 8th. lk. 24 - I pr. 25. c. schol.

5) 8th. lk. 50 - II pr. 9

6) 8th. lk. 22, 23

7) 8th. lk. 38 - I appendix

8) 8th. lk. 26 - I pr. 28 schol.

9) 8th. 28

10) 8th. lk. 53 - II pr. 11 cor.

11) Briefe lk. 239 - ep. 64 (Schulleri)

mis on sahu, ~~mis~~ vahendat infinitiivi modi näitena toob ta äge uni-
võrremini. Nende mainit kohtadele tuleb veel ümisküla lisada Lõuna-
rannast trautsadiist. Üldiselt peab tunnistama, et ^{olevuhõlv} (matelyal on väga
rühmne ja jätab palju probleeme vastamata. Seepärast loetakse
sümpri väga erinev interpretatsioon.

[illegible]

Omapiirase seisundihäga lõpmatute modide arvu
ennel Camereri. Ta samastab igaviku momenti lõpmatu momentiga,
või vähemalt võtab need omavahel lahutamatuult seotuna ja selle
tõttu jõuab tulemusele, et obsesed modi infimti on „kõrgle ajule chi-
re“, vahendat modi infimti aga on „ühel osale asjuat võhne ja
üksikajade esentid“ ^{10/3} ja ta annab, et inf. modide tõendus
seisab selles, et nad mängivad kausaalse vahendajis osa althi-
buudi ja pürat ühiskajade vahel. Kuna Epinoza juures üksikajade
demused on igavised moodused peavad nad seepärast Camereri
suuta kuuluma ka igaveste ja lõpmatute ~~iga~~ modide hulka.

1) Erdmann II, S. 60 sq. sq.

2] Фишеръ, кн. 405-

3] Busse, ex. 86

Trendelenburg II, Lk. 55, 56

57 gH. lu. 273 - I pr. 40 schol.

8th. la. 60 - II Lem. 7 c. schol

7 Camerer lu. 127

7 Camerer lu. 126, Anm. 2 je lu. 36

Jäädvõõdelt selles on Camereri õigus, et arvustajate olemusi nimetatuse sa-
gli Spinoza juures gaverino ning teisel moel, kuid kui võrrelda nende
nimetamine lõpmatuks õigustet on see on omeli nõustav. Camereri püüab
oma interpretatsiooni toetada ka ^{Spinoza} arvustusteooriale, väites, et kõik need
spetsiaalsed saad ideed on gaverised töed ja neile vastavad seepärast
ka gaverised moodused. Kuna notiones communes on adekvatsed ideed,
mis vastab neile natura naturata kõigile ajule ühine kui esimese
jõugu (s.o. oetõhke atribuudidit tulevad) modi infinite ja misist tule-
du osale ajule ühine ^{teise} jõugu olemused kui teise jõugu (s.o. atribuudidit
naidalt tulevad) modi infinite. Nad tulevad ju esimesest
lõigist lõhema püüetel. ^{naid} Facto totius universi oleus siis Came-
rerile "Totalität d. ewig unveränderlichen Wesenheiten der Einzel-
dinge" und ihrer zugehörigen Eigenschaften." Camereri teooriale
on heidet ette mõndagi, millest olulisem võib küsimus, mis võiks
arvestada ühel ja samal ajal, s.o. ühes ja samas attribuutis
palju lõpmatuid mooduseid, ³ nagu see paistab olevat Camereri
jõugi vahendat infinite moodustega.

Mõned interpretatsioonid, nii Rivfaud ja Wenzel
võtavad lõpmatuid mooduseid eeskätt kui arvustajate loovaid põh-
juseid (causae efficientes). Seda juures vahendamatud lõpmatud
modid oleksid üksikmoodide, vahendat modi infinite aga ühis-
eksistentide põhjuseks. Teise joones, kuna rõõms lõpmatu
intellekti mõju on immanentne, kad on ka oma produktide
lõpmatud olemused ja summad. Rivfaud ja Wenzel on arvanud intellektus
infinite's mõttes ränd teoreetiliselt selle teooria, kuigi Wenzel vö-
malt võtenu ütleb, et ulatuse attribuutis on liikumine ja sahu
rehalikuks essentside causa efficiens ordo naturalis ^{arvustajate}
eksistentide põhjus. ³ Rivfaud, selle õpetuses väga suur ulatuse abso-
luutselt lõpmatu arv mõistel, jätab ulatuse lõpmatud moodused
pea teoreetiliselt ja laseb johluda kõigil arvumooduste essentsidel
ja eksistentidel absoluutselt lõpmatu arvust. Ta arvab, et jumal
kausaalsus tegutses "par l'intermédiaire des modes éternels et
infinis et surtout par l'intellect absolument infini en ce qui
touche les essences, par l'intellect infini en acte, en ce qui touche
les existences (et les deux intellects sont deux formes d'un
intellect unique, mode éternel de la pensée divine." ja

1) Camereri lu. 126-130

2) Schmitt lu. 17

3) Wenzel lu. 392, 408

4) Represent Schmitti jõugi lu. 10. zg. zg.

teisel tuleb ta samuti, et jumal on kõigi essentside põhjus ainult oma intelligentsi kaudu. See peamiselt mõnele Lühinise Trautsadi kohale toetudes püüdes öeldes, paistab meile ühes Schmittiga, mitmeli vastuvõtmata. Lippand, kes ühenälgelt rõhustab mõtlemisaktiivsuse oma- ja välisest moodust kui kõigi essentside sünnitajat ei oska midagi kahtata peale rahu ja liikumisega, ulatuse vahendamata moodustega. Tema poolt nõutav mis mingeit lõpmatu arv produkti tundub teravalt vastu- võetav mõtlemis ja ulatusaktiivsuse sündimise seetõttu, mida Spi- noza omale selgesti näidab.

Elisabeth Schmitt arvab, et lõpmatud moodused on kui ilalise kui ka individuaalsiooni printsiibid. Ta leiab ulatuse I jõu lõpmatu moodus on mitmesuguste erinevate essentside põhjusetus. Kehad ei ole muud omalt essentselt kui liikumine ja rahu mitme- suguse relatsiooni¹⁾ diktne on keha, mille moodustavad ainult rahu ja liikumise teatavad suhted. Peale lihtsate kehade on aga ka lihtsast koosnevad konstitueeritud kehad, individuumid, milles valitsevad nii ümbruskond kui ka individui enda seaduspärasused. Indiviid on jagatav ja seega kaduv ning nimelt siis kui mingi mõju seab indiviidi osade vahel valitsevaid liikumise rahu suhteid.²⁾ Need on ka universumi Spinoza arvates lõpmatu indiviid ja kuna universumile on omane tung- tahtedus siis see võib avaldada sama lõpmatu tõe ainult üm- berseiselt seega et kehad mõjuvad üksteisele mille juures nad rühnevad üksteisesse valitsevad liikumise rahu suhteid nii, et kaduvus seab võimalikkuse, jah seegi paratamatuse universumi kui see operandi- tõttu.³⁾ Sarnasi ei munda Schmitt nia löbi sellast seletusviisi ka mõtlemise aktiivsuse ning sündistab sel puhul Spinoza vast poli- eeldust: loogilise ja reaalse kausaalse seostamise ning üm- matematilise meetodi rakendamise filosoofias.⁴⁾ Nende seaduste põhjal peaks olema olema tervikne parallelsus, mis aga muud- seostamata. Nii näeme, et seegi seletusviis jätab paljugi lahenda- mata.

Kõige peame tunnistama, et ei osus leida siin sel- gust. Kõik küll nii, et intellectus infinitus on kõigi ideede kogumise seotus, nagu arvas Fischer, aga liikumine ja rahu on raevalt kõigi kehade

¹⁾ Schmitt lk. 11

²⁾ Schmitt lk. 46-48. Kp. Abh. lk. 116, 89, 42 — II Abh., I cap. 18 II Vorrede, Anm.

³⁾ Schmitt lk. 83 arvab, et seda on võrreldet Abh. lk. 58 — II, art. 2 post. lem. 3

⁴⁾ Schmitt lk. 84, 85 — Abh. lk. 207 — II pr. 39

⁵⁾ Schmitt lk. 87-89

⁶⁾ Schmitt lk. 124, 128

kogumise, sest mis oleks siis *factes totius universi*, mis on ke ~~seadus~~ moodus ja moodusene mitte ühe ühe atribuudi reamile ulatuv. ~~Seega~~ ~~paratub~~ Kui aga *factes totius universi* on mõnede kehade totaalsus, kuidas on siis loogu paralleelse ~~mõdu~~ vahendat moodusega mõtlemises. Vast ei ole siis ometi absoluutselt lõpmatu intellents lõpmatu intellents, mis võiks olla mõnede ideede totaalsus. Aga mis te siis on? Kas ei ole lõpmatu mooduse mõiste üldse võrrehta Spinoza süsteemis, teemind ehk. ~~Suurem~~ katkest hakata ümiskajadesse jaotama teed lõpmatuses ümiskajari? Või on õigus Alexander, kes arvab, et lõpmatuse mooduste puhul on vähemalt see võimalikult kindel, et 1) vahendamise tegelikult pole sündinud ~~lõpmatus~~ ^{igavest} ja pinnat mooduste vahel, kuna lõpmatus ^{igavest} jätkevad rüa ~~lõpmatus~~ ja igavesed, et 2) Spinoza keegi ei omistagi näe vahendajaosse ümiskajade suhtes, kuna te 3) pole endale üldse asetand seda probleemi, mis johtab lõpmatust pinnatu. Kuid me ei oca eitade, et ka Schmitti vastupidisel seisukohal on suur tõenäolikkus, kuigi tema interpretatsioon toetub suurelt osalt dülunose Tractadi mõrkusale, millest ehtuses võib ühes mõne autoriga kahelda, kuigi ei pea kahtlema. Ent süngi peab ütlema, et rüa vahendamise atribuudi ja ümiskajade vahel pole kindrid ja kui oleksin nii, et ajade essentid ehtuvad lõrumise-rüa suhtest, siis seegi on, kui te on õige „eine Deutung der Welt, aber keine geometrische Erklärung.“ Kõrni öeldut arvestades tunneme end surmit ses nõiimuse vanade opeptikute taraksale — kindlast stauustusest hoidumisele.

Spinoza puhul on sead kombeus kõnelda rahenord-sest kausalisteedist, mille poolt kindlate ja igaveste ajade omast, nende tuletamisest jumalast, ³ teisalt aga muutlikkude ümiskajade omast, mis rüa põhjustet muutlikkusest ümiskajast ad infinitum. Scöguures ometi muutlikkude ümiskajade ole ning existents oleneb sel meenal igavesest ajast ja nende immarentsist seadusest, et ümiskajad poleksid üldse võimalikud nendeta. ³ ja mitte muutlikke ümiskajju Spinoza ei tahs nende muutlikkus individuaatsioonis tuletada affirmatiivselt oleusest, sest „muutlikkude ümiskajade rida terebneult jätke olea võimatu nimilikule nõrkusele, mü nende igat arvu ütleva hulga, kui ke lõpmatude ajajolude tõllu, mis mõjuvad keas ühe ja sama asja juures...“ ⁴ Aga ometi peavad ka nemed olea tuletund jumalast, nellest jätkeb lõpmatuul mü sel lõpm-

1) Alexander lu. 93

2) U. L. d. V. lu. 59

3) U. L. d. V. lu. 60

4) U. L. d. V. lu. 59

tu palju s.o. võimatuks.¹ Selle paistab, et järelevald asjad on immanente
 seaduslikkusega on empiiriliste kuinajade või konstitueerivad kompo-
 nendid (või alla teat kindlad rahu ja liikumise suhted). Need kompo-
 nendid peavad aga universumi immanentselt saavat teotsemis-
 tungi tõlke ahinema nõud ühes nõud teises seotuse, kus juures midagi
 ka muutlikkuse printsiip võib olla midagi järele ja kindlat ning teat
 nõud järele toimivat, nii, et alalises muutuses ole universum kui
 indiviid võib järele omelt samam muutmatuse temine.² Teadus,
 mis imas seaduste puutab, ka üldisemalt puutab, järele midagi ainult
 need järele konstitueerivad või ja nende seadusi ning ka need print-
 siipe formalistlikult, mille järele nad võivad ilhineda, kuna see aga
 konkreetse juhuse kohta oleus võimatu Spinoza poolt mainit põh-
 jusal. Ja põetegi mansavad/ja järelevald asjade seadused ka empiiri-
 lise ajade kohta. Ontoloogiline ja empiiriline kaasaalus on üks
 ja sama, ainult ^{umides} me ei meesol juhustel loeme ratsionaalselt üle
 lõpmatuist polijuste reast causa causarumini, kuna ~~teimesel~~
 juhul püüduma cause proxima tundma õppimisega.

Thema huvitavana küsimusena Spinoza jumala
 puhul tuleb väadata veel jumala isiksuse probleem. Selle keib,
 et mina ja mitte mina on korrelatsioon mõistet. Spinoza jumal
 ei ole mitte mina ja tal ei võrds ole ka siis minateadust,
 s.o. kui tal ongi teadus kõigist ja siis te omelt ei võrds teade
 seda, et tal on teadus ka õigist, õigust, et tal oleus
 teadus vast üksoimust teadusest temas ja ka ühendusest tead-
 misionide vahel. Aga teadust, et see on võim, ei võrds jumalal
 olla, sest siis te poleks enam lõpmatu. Nii rohemalt mõtaks meile
 järeleminel, kuigi Spinoza ise näib vahel võivat vastupidi. Nii
 öeldakse mõtetus hetinas, et jumalal on idee endast, kuna ta
 võib lõpmatu võrel mõeldes tulle sellele ideele. Ja mis jumalas
 võimalu see on ka realne.³ Ent teinud on öeld, et jumala loomu ei
 kuulu ei take aga aru⁴ ja kui võrds ole juttu jumala arust, siis see
 peaus enneme me arust ol materal kui koera tõhensu hanti-
 kust koerast.⁵ Tuleb märgata, et Spinoza rõneleb siin hüpoteetiliselt,
 kui oleus jumalal aru ja take, siis... See aru kui te eusideerius
 peaus aga imas kuuluma natura naturataose, mitte natura

1) 3th. lu. 12 B — I pr. 16 pr. 17 c. schol.

2) 3th. lu. 60 — II com. 7 schol.

3) 3th. lu. 45 — I pr. 3 et dem.

4) 3th. lu. 18 — I pr. 17 schol.

5) 3th. lu. 19 — I pr. 17 schol.

naturausi. ¹⁾ Ka mõnest muust Spinoza väitendustest selgub, et jumalale kui
 teovõimule ei või omistada sellaseid allubuste nagu tahe, tšehelparm, intellents,
 armastus jne. ²⁾ Kui nüüd kasutada retsellent ~~muud~~ natura naturatast,
 intellents aga Spinoza juures ei ole muud kui ideede kogumik (Inbegriff), siis
 peab absoluutselt lõpmatu intellents, mis sisaldab kõiki ideed sisalde-
 ma ka jumala idee. Ja muidugi selles mõttes on olemas jumala
 eneseteadvus: jumal on nõitans kõrra Baruch Spinozas teadlik
 omast olemasolust ja ka mõnes teises, nelli Temast selge idee.
 Muudugi, ideede juures Spinoza ei loe arvu kui on ohtivad ideed, ning
 nii võib ka öelda, et see selge jumala idee on arvus. Sinult selles
 mõttes võib ka öelda, et jumal armastab, armastab iseenant
 sma mooduste kaudu. ³⁾ Ja nii võiks minna veelgi edasi ja öelda,
 et jumal kui natura naturata võtab ja kannatab, tegutses,
 lohub ennast, röögib endale vastu, eitab ennast. Kõiki see, nagu
 muugi on paratamatult ant jumala kui absoluutse affirmatoo-
 niga. Aga ta teeb seda ainult modidens pünatuina, kui teovõim
 ei tegele ta. Tal ei ole mingi siht, mingisuguseid objente
 võlaspool seda ennast, ta ei taotle midagi, sest kasugune puudmi-
 ne, mis nõitans millegi puudumist oleks vastolus tema tšerusega. ⁴⁾
 Jumal on vaba selles mõttes, et teda ei saa sundida miski melle-
 giks, ⁵⁾ aga tal ei ole vabat tahet selles mõttes nagu lihtsa meelsete
 usulixunde jumalal, kes valib mitmesuguste teotsemisviiside vahel
 ja keda saab mõjutada argumentega. Jumala võime on tema
 olemuses, ⁶⁾ ja tema absoluutne olemus mõõnal kõiki, ko selle, et
 kuiis kõiki võimalik paratamatult ja võltimatult temast
 jögnub. Jumalat võiks võnelda hiiglamasiraga, kus igal mo-
 mendil on tegutemas tuhanded mõjud, tuhanded liixumised,
 ja mis ometi jätb teovõimuna temaks endaks. Ja see masin oleus
 avetel mõtlemisatund ~~endi~~ ^{nõia} peegli vahela, itlen seepärast
 võrapeeglite, et need peeglid on kaet, nerle ei lange ühtki kiist võrast
 ja ometi nad seadavad kõiki seda mis võlas sünnib vastavate
 piltidega. Kõrijal on paratamatus, jumala potijundamata, vaba
 loomu paratamatus. Ja see jumala paratamatus on võndue

1) Eth. lu. 28 - I pr. 31

2) Briefe lu. 209 - ep. 54 (Baxel-le)

3) Eth. lu. 93 - II pr. 49 schol.

4) Eth. lu. 269 - I pr. 36

5) Eth. lu. 38 - I appendix

6) Eth. lu. 17 - I pr. 17

7) Eth. lu. 34 - I pr. 34; Eth. lu. 29 - I pr. 32 cor. 1

Jumala õiglusena. Ja mis peab olema jumala õiglus ühe inimese soo-
 vide rešutetav? Mis peab olema jumal teenima inimesi, nende erilisi
 soovide ja maitseid, mis tavaliselt kasvavad mitte puhta selge tunne-
 duse, (mis oskab kõrgi seadust võtta intellentsaalse mõistuse arusa-
 tusega), vaid kujutlusvõime pinnal, ⁷ traditsioonist kasvava fiktsiooni
 elukesitluse pinnal. Kas poleks pigemini ülevõetus, kui jumal kui
 tema kannaks murelooma ühe võrre osanuse eest, kui lõpmatu
 perpetuum mobile küsis endalt, kas tema mõni hammasratta
 molekul ei tunne valu tema liikumisel ja jätaks seisma selle
 pööratavuse ning võiks olla lagunenud ise selle tõttu omis ~~enda~~
 seaduse seppaistatuna. Ja kui võrreksime nü küsida Spinoza
 väimust, kas siis see paistab meile sobiv Teoloogilis-politilises
 Traktadis soovitatav dogmaga, milles öeldakse, et jumalal on
 kõrgem hädus ja kõrgem õiglus.

Spinoza

IV

jumalaimõiste

teoreetiline

kriitika

	Lk.
Spinoza süsteemi sõlgenduse kõnnuvus nii Spinoza kui ka interpretatsioonide süü	60
Elamuste rasusest Spinoza arusaamisest ja defektidest	60
Mõeldud Spinoza tõestuskäigu puudusest	61
Atribuutide parallelsmi kriitika, parallelsmi deduktiivne põhjendatus	62
Aja mõiste puudumine ei tõe ühe süsteemi rütmist	65
Kuulajate põhjastamine lõpmatuks tebi põhjendamata	66
Monism lõpmatuks konotatsioonini kaudu põhjendat, ent võetav	67
Spinoza süsteem korrigendat, et geometriiline meetod oleks kindlaks määratud mitteproduktiivne	67
Ratsionalistlik summetus kui paratamatu aja oma formalistlikkusega	68
vehe rahuldav ontoloogia "rühmset käsitusis."	68
Kriitikalne kokkuvõte	69

On isemoodi traagika selles, et Spinoza süsteem, kuigi kirjutat more geometrico on luband nii palju erinevaid interpretatsioone. Isalt tuleb seda küll lugeda interpreteerijate süüna, kes ei suuda küllalt tunda end sisse geometrilise teostusviisi, kes ei suuda kehtvalt pidada meele seda, mida mingi more geometrico püüetel mõiste tähendab Spinozale ja märkamatault segavad omi seletusi Spinoza mõistetele. Kuid kindlasti on ka Spinoza enda väljendused mõne mitmeti mõistmises süüdi, kuigi me vahel ei tohi teha talle peepärast etteheiteid. Kuid tohime näitena ära tunda seda selles, et ta polenud küllalt püüdnult termineid vala kõneldes atribuutidest, kuid millegi substanti koostamist, tavaliselt kui sellast, mida meie arm tajub substanti juures tema olu moodustavana. Ta võis kõnelda nii kõige suurema selgustunega, kuna uskus tunnetuse adekvatsust ja ei teadnud aimata, et pole talle inglise empiristide ja Kanti tõttu see vaade piisavalt omaist endast mõistetavusest. Kuid paljus muuski võib leida Spinoza juures matemaatilist elatamist ja keita seda õigusega ette, nagu on tehtudki.

Juba Leibniz onis "Setika" puhul kirjutat mõnuseis on näitana paljus segaselt Spinoza definitsioones. Kuigi mõnigi neist etteheiteid tundub lüüaldetuna ja ohtuna on ette heidub ka paljud ajalinnu neis märkuseis. Nii tahame näida et Leibniziga, kuid sobib substanti definitsioonis see lause, mille sel et substanti mõiste moodustamisena pole vaja muid mõisteid peale ta enda 4. definitsiooni, kus öeldakse, et atribuut esineb ainult kui see, mis moodustab substanti olu. Geomeetilis-formalistlikult arvestades see etteheide püsima ka siis, kui

Võtame vastu Patneri vaate, et ontoloogiliselt atribuut tähendabui substanti. Järgi jättes alles küsimus, miks on vaja seda teist terminit substanti mõiste ole selgitamisel, kuna substanti pidi olema ju mõistetav ta enda läbi. Põhja kaaluvam käesolevast on Leibnizi etteheide atribuudi mõiste definitsiooni hämaruse kohta. Leibnizile jäi selgusetuks, kas atribuudi all mõistetakse jät predikati, mis ütleb midagi substanti ole kohta või ainult sellast, mis kaarab nagu substanti ole. Ka hiljem näib lugu olevat nõrd nii, nõrd teise: nõrd rasmastetuse ~~substanti~~ natura tema atribuudiga (ainsuses), teisel aga on juttu substantist, mis omavad loogilist hulga atribuutide. Ka aruõnnele võis heita ette mõndagi selguse mõttes. Võiksime jällegi küsida Leibniziga transiitoni puhul, mida tähendavad sõnad: „eneses olema“? Ja teise aruõnne puhul tahaksime küsida, kas ei või olla esemeid, mis on üldse tunnetamatud. Jätkegu neist rasketest selle näite kindlustamiseks, et Spinoza geometrilise süsteemi loetumisel alused pole kas küllalt selged või (arvõnneide puhul) mõistatav endast mõistatavad.

Ka Spinoza tõestusel püüdi sageli matemaatiline viisus. Võtame näitena Getika I pr. 5 tõestuse. Siin võrdsime öelda Leibnizile, et kui on substanti mitme atribuudiga, siis on mõeldav väga hästi, et kaub substanti erinevaid mitme atribuudilt, ent üks oleks neil ühine. Aga kuigi ühtsusi substantiide rask attributid, või kumbagi a i n u s atribuut omalt olult, siis oleks meil ainult tõestet, et need kaub substanti langevad kokku omalt olult, mitte aga, et ka enditativselt. Me ei mõistaks küll tunda ära sellasel juhul kumbagit substanti võrreldes teisega, aga nende numeraalne paigus oleks väga hästi mõeldav. Käesoleva teoreemi tõestus oleks selge ainult niiskui teoreem, et substanti ole tema atribuut on lõpmatu. Seda aga tõestatakse alles hiljem ja käesolevale teoreemile toetudes! 8th. I pr. 7 tõestus võrdsab seega, et nin kahest definitsioonist näib juletuvat substanti essents. Substanti on

1) Leibniz I, 357

2) 8th. l. 3 - I pr. 5

3) 8th. l. 1 - I def. 6

4) Leibniz I, l. 368

5) 8th. l. 3

6) Leibniz I, l. 361, 362

7) Stöckel l. 138

8) 8th. l. 4 - I pr. 8 c. dem.

9) 8th. l. 4

causa kui selgub tõestusest ja selle tõttu peab tema loomu muudama
ne eksistents. Formaalalt on tõestus tõesti õige, ja ka tulemus
on õige, sest tulemus on, et substantiiv loomu kuulub eksistentsi,
mitte et substantiiv eksisteerib. See tõestus ^{tulemus} tähendab ju ainult
seda, et substantiiv võib eksisteerida ainult eksisteerivana,
aga veel ei ole sellega öeld, et substantiiv peaks eksisteerima.
Kahjuks aga ei seleta Spinoza hiljem seda tulemust sellaselt,
kui ta kaardab seda jumala eksistentsi tõestuseks. [?] Tõepoolest
ei ole ta tõestanud siingi pe. 7 tugeles jumala eksistentsi,
vaid, jällegi ainult taotlelogia, et jumal võib eksisteerida
ainult eksisteerivana. Ka teine tõestus, milles lertause, et
jumal seepärast peab eksisteerima, et tema mitteeksisteerimise
pundub põhjus ei ole midagi neerast neile, kes ei usu Spinozaga,
et absoluutselt igale ideele vastab mingi reaalne asi, seni kui
ei saabu mingit teist ideed, mis näitab esimese idee võimatust. [?]
õige on ka tõestusi, mis näitab midagi ei põhjendaus, kui võtame
vastu Spinoza usu, et igale ideele vastab mingi asi. Nii ütleb
näiteks Leibniz [?] 3th. I pr. 20 kohta, et järeldus sellest, et kui
kui atribuudid põhjendavad nii jumala olemasoleku kui ka olemas-
olu siis jumala olemasoleku ühtub tema olemasoluga pole muud.
Võib öelda ainult, et atribuutid põhjendab neid mõlemaid ja
muud ei midagi. Spinoza tõestus on siin formaalselt tõesti
põhjendamatu. Jättagu neist näiteid! Oleme näinud, et Spinoza
geomeetriaalsete süsteemi demonstratiivne kälg jätab mõndagi
soovida enesestmõistetav.

Kuid, võime avata, vast on Spinoza pää-
mõtted omel õigel, kuigi ta pole neid õigel viisil põhjendand
alati. Sellast juhtub ju sageli. Sõltumata seepärast mända
olulisemat momenti Spinoza õpetusest seepärast mitte poli-
mõtte järgi käre, et mittevõenev tõestus tähendab juba võite
valelikkust! Võime näitama atribuutide paralleelsuse küsimuse.
Kuna kaldutakse arvama, et Spinoza mõttes igasuguse ^{is loomaga} intelligenti all
ainult inimliku intelligentide summat, [?] siis tuleb küsimus,
kas kõn alatuslik on ~~hulm~~ ^{üksus} neis ideis, mis moodustavad
mimintelligentide lõpmatus. Paljud tahavad kahelda selles.

¹ 3th. l. 89 — I pr. 11 dem.

² Vaata l. 23

³ Leibniz, l. 368

⁴ 3th. l. 21

⁵ 3th. l. 243 — I pr. 40 schol. Renner, l. 26

Kuid vast polegi see võimatu, kui mõtleme, et see ei peaks tähendama mitte, et omaksime ideid kõrgist empiirilistest ajast nende juhuslikkuses. Kas ei teaks lõpmatu intellents ke mis kõnn kehade (maas sündida kui tal olens ideed kõrgist, igavestest ja kindlast ajast ja neist säteluspõrassuust, mille jõrgi nad kombineeruvad moodustades empiirilisi, aga inimagi kindla korra jõrgi temmivaid ja kaduvaid aju. Saaguures poleks, võiksime arvata Spinoza raimus, mitte tähtis teadmine arvust. Ka ei pruugiks see ^{keht} teadmine ajast ~~teadmine~~ alloslema tead kindlal ajamomendil. Spinoza matemaatilise filosoofia ei annesta ja sege tavaliselt. Ja, kes teab, millised ajad ei ole kõnn loostand inimkonnas andurikuust sajandite jooksul ja ei ole ista kunagi tulevikus, loal ja vab ole ke mõnel teisel planeedil. Vast oleus mõeldav, et kui teha kõnn võlt nii üle aegade ja üle inimestarude (mis omavad inka tavaliselt mõnest ideest ainult osa, kum teine osa leidab mujal), siis summeeruks sellane lõpmatu intellents, mis sisaldas kõnn see fixae et aeternaie oma sätelustega. Aga me võime minna veel kaugemale kaitstes Spinozat. Võiksime küsida, kas mainit kotte ^{ei} tõlgitseta valesti. Ilulega on põhjendat see, et lõpmatu on lastanuse koosneda ainult inimlineest arudest? Sellega, et inimliku on osa lõpmatust arvust! Aga süit ei tohi ja jendelada need, nagu koosnens intellectus infinitus ainult inimlineest arudest. Ja me seisame seega loomade, taimede, kivide, pl. reetide ja aatomite hingede küsimuse ees, umbes Dechneri filosoofia problematika ees. Ja meil poleks mingit võimalust rõõtus teha kindlaks, et anorgaanilises looduses puudub teadmus. Analooiad inimlikele võndlusvõrset ei ütle palju. Võns ja ke mõelde sellast mimest, kelle kõnn välendumivõimalused on lõngat ära keha tõeleku halvatusse lebi ja ameti võns dema hinges liikuda teadmine vaimliste stunde küllus. Kuks ei võns alle lood kivige sarnased. Muidegi, see teadmine ^{keht} peaks olema tõesti võndematu mere omaga, aga mims peaks ki te olema võndelav? Ja nii muutub isegi teendali reus, et universaalne ^{teadmine} ~~teadmine~~ tabab ke gati empiirilist aju. Ja, kes teab, vast säilib mere alateadmus mälustus kõrgist meie keha affentroot. Põhikoanalüüsivate prantsises on olnud juhtumaid, mis osutavad sellase mõtte teendolusele. Mõeldagu ainult, et mingi harimatu lhtinimene, kes kunagi teendnd kellegi kreeka keelt tõvasti lugeda armastava teadlase juures, kargestub palju aastaid pärast seda ming haigene omab äkki võime tsiteerida pinni ~~lhtinilgi~~ kreeka kirikuuisade tõiat alquonelles, kuigi ta pole siial osand kreeka keelt. Kuks ei peaks ke see

teadmine, mida kanname endis endis teadmata kuuluna lõpmatu
intellekti? Kas ei võnu kogu loodus olla täis sellast teadmist, millel
puudub ainult moment „mina tean.“? Nüüd võidame öelda, et
need on ainult väga fantastilised oletused, millega püüame kartata
süü Spinozat. Me ei kannagi praegu süü põhjendamise põnemalt neid
olemusi, vaid pigemini püüame väärata sunditust seega, et mõta-
me, et nende kallaletung ei lohe tavaliolt sügusi atribuutide paralle-
lismi põlsta. Kuulame nende põhivõidet: me ei tea kõrgist ajast,
seepärast ei ole teadlik mõlemise ulatuse parallelsim. Nüüd arvan
ma, et ^{vastavus}õnime, et me üldse teame midagi ajast atribuutide paralle-
lismi juures! Mõlemisattribuutis võrusid ideede põhjus on alla ainult
ideed ja madongi seda Spinoza järele. 1) Tõde nagu negime, seimis
ideede sobivuses omis vahel. Kõik mõlemisse puudub saab mõste-
tavana mõlemise endis kaudu. Kui nüüd ideed on olemine omis-
ette, siis võivad nad olla teadlikud selles, et ulatuseattribuutis vastab
neile igaschele asi, mis suult tõesti ideede kattu, ainult vormilt erinev?
See peab ^{attribuutide}parallelsimi juures olema näi, et igale ideele
vastab midagi ulatuses, kuid see, et iga idee on teadlik selles, ^{vastavuses}
teeb ta suuremas ~~te~~ adenveatstot ideest selle sõna tõpse,
mõlemisattribuutis tõhendus. Kui lood nüi, siis pole ~~teadmine~~ teadmine
puudusega parallelsimi kohta kuidagi kõrgist parallelsim. Olemis
isegi loomulik, et meie raimuella toimimus ainult mingi igasche
ideede lihtstumise raimuella immarentet tõuutõuumi. 2)
nõuad pidades küsimata üal ~~te~~ midagi ajade kohta võlga-
pool meid. Kuid teadus tabas ^{loomeid} ja korrepondeerimis seelõnu
võlgaile ajude mitteteadlikult. See oleus vga hõlbi mõeldav, sest
seegi ei muutus teadus hoopis teadusõetuse, kuna jões alla
ideede loogiliselt korraliku ühendamise teadus. Kui attri-
buudid ei pruugi olla teadlikud omaas parallelsimis, siis on vga
hõlbi mõeldav lõpmatus erinevaid atribuute, mille moo-
dused mingil tundmatul viisil korrepondeerunuid üksteisele,
ilma et midagi omansid aimu teise atribuudi kvali-
teedist, tema loomust. Kas ei ole süü ime, et mõlemine tunneb
ke ulatuse atribuudi olemust? Kuid selle ime kohta värsime
me ühes paljude empiristidega öelda, et see on Spinoza eelarva-
mus... mõlemine ei tabas ^{vast}midas kui endis konstantseerit esemeid
vast chn on süis õigus Bersalt'il, kes ütles: „Kui iga atribuut kui
sellane on endas ja mõistatuse te endis lobi, kuid kuno ainult

1) 3th. lu. 48 - 1. pr. 6

2) s.o. ideede omavahelist loogilist sobivust

mõlemine annab mõistab, siis peaks olema ainult üks endas olev ja
 endale teada mõistetav, mõlemine, ja see üks atribuut, "ees egi-
 stans" üksi peaks moodustama substantiivi ole. "1" Kuid
 see väitlemine on siiski pisut põhendamatu kui me tunneme
~~atribuuti~~ ^{atribuuti}, mis küll ainult te endale teada, kuid mille võivad ju
 atribuudid olla tunnetaamatud, kuigi formalistlik-deduktiiv-
 selt frame, et need peab võimaldama lõpmatu arv absoluutselt lõp-
 matust olevust. Nii näeme, et võlgast on raske tungida kallale
 oletusele, et on lõpmatu hulka paralleelseid atribuute. Kuid
 peab ütlema, et Spinoza ei ole kuidagi veenvalt ometi põhjen-
 dand ~~enda~~ atribuutide paralleelsusi. Ta loob võlgast sellest,
 et kõiki atribuudid võlgendavad lõpmatus omal viisil ja
 seepärast peaksid moodid korrepondeerima kui ühe ja
 sama suuruse ^{iga} explikatooriumid. Kuid lõpmatus on sellens-
 liigs formaalne ja liiga salapärase mõiste, et võtta tema
 kohta sellast seegit endast mõistetavana. Nii paistab
~~paralleelsus~~ atribuutide lõpmatus jäävat küll omale ümar-
 guseks ajaks, millele võlgast tungida kallale raske, kuid mis siiski
 pole mullegiga põhjendat neile, kes ei usu, et absoluutselt lõpma-
 tuse olemus avaldusvõimalus on sellane. Nende lõpmatute
 atribuutide ^{üksik} ~~paralleelsus~~ aga on formaalselt-deduktiivselt
 tõesti põhendamatu, kuigi selle prolt ^{teoreet} ~~teoreet~~ vahel kogemus,
 nimelt ulatuslikkuse ja mõlemise juures.

Edasi on Spinoza süsteemile teadet ette aja mõiste
 puudumist, ja selle põhjustajana on näht ratio ja causa mõiste
 kokkulangevust Spinoza süsteemis. See on tõesti sageli nii, kuigi
 mitte alati. Kuid ka põhjuslikkuse erinevust loogilisest aluse
 järeltõlge vahetonnast tunnistav rationalism ei võiks minu
 arvates geomeetiliselt konstrueerides arvestada aja mõistega,
 kuna see suurus on midagi väga irratsionaalset ja mate-
 maatiliselt lahendamatu. On ülohe huvitav küsi-
 mus, mis ei ^{siiski} ~~siiski~~ kõigi, mis siiski korraga? Kuid ei
 mõju spangused jõud kui komponendid ja neist tennivad
 resultandid korraga ja ei resulteera üheks tardunaks,
 arusaam resultandiks. Vastatause, mõju edasiandmine
 nõuab aega, sest ajad on lahutat üksteisest vahemaaga.
 Vastu päljuid ühele ja tekonaraid peab hõrduma
 enne neerev keha kui peatub. Ta peab suksessiivselt
 asetuma suhteise mitmeaeguste jõuvariantumitega. Aga
 see oletus ei selota peo midagi puhtale, empiirilist elu võte.

arvestavale rationalismile. Sest, mis on võimalik? Eks ole temagi ai-
milt vastumõju mingile mõjule või keasmõju. Ja miks peab mingi
mõju vajama tagumata aega? Miks peab loobikoid tee tõhendamis-
ka moodlond aega? Miks ei ole kõigi sündivaga nii nagu
mingi matemaatilise avaldusega, näitame järgmisega:

$$\frac{1 + C^3 + \sqrt{9C^6} - 4\sqrt{a^3} - 4ab + 4(a+ab-C^3) + 3}{\sqrt{16}}$$

Ka sünn on ju mõjud ja vastumõjud, positiivsed ja negatiivsed
arvud hõlvatavad üksteist. Ka sünn on suutsessioon ja järeleand:
enne liitmist avanenud klambrid, tulevad võtke *muutused*
juure mõni ette juu. Aga avaldus ise on ajatu, kuigi tema
lahendamine nõuab aega meilt. Miks ei ole ligi *normaalse*
võltsandega samuti. Kõik ei parandamatu rationalist. Miks ei
võiks universumi mõju derivaat olla samuti ajatu tasandus.
Ja ratsionaalselt polegi vastata talle kerge, sest see vajame aja
definiitoori. Kui mõis aja mõiste puudumine geomeetilisest süs-
teemis kaunis arusaadav. Ja ei saa ka a priori kedagi keeldu
võadata põhjust ja mõju abstraktsioonides sõltuvas sündmuse
ajalise külje. Aja mõiste puudumine geomeetilisest süsteemis
ei puuigi ju tõhendada tema oitamist üldse, vaid ai milt
et seda külge pole arvestet. Seda võib ligi pändusena
süsteemis, ent valens ei puuigi ju see süsteemi veel teha,
pigemini see aitab meid suurte seotluute mõistmisele,
mida aja meedium tõhvardab kiskuda laiali muudu. Ent
sub specie aeterni muutub ju iga kestrus samaaegsusega,
nagu tõmpimuline ajavake jagatult ~~top~~ igavikule muutub
nulliks. Meie mõis seepärast ajatu asjade vaatlus reži
tead mõttes vajab. Igatahes ei tee aja mõiste puudumine
süsteemi veel valens, kuigi ta võib tõhendada tühja
kohta süsteemis.

Spinoza süsteemi suurim meelevaldsus mõis
meie seavat selles, et ta lasseb kõiki ümiskut olla põhjustet
topmatu lobi. Attribut on ühelt poolt kui mingi kindel
mooduse põhjus ja teisalt, mingi mooduste see viimase liikme
kaudu ta on ka mooduse otsene determinineeriv põhjus.
Kõik, mis üal on, on oma paratamatuses, produtseerit ju-
malast. Me negime ~~seepärast~~, kuiks Spinoza pidli tulems sellele
kuna ta uskus, et kõik asjad on seot üksteisega üksteise

produkteerimise kaudu, ning kui lõpmatu olems oli causa sui, siis
 ta pidi olema produkteerind kõrk mure, kuna olems võimatu,
 et seos tema ja mure asjade vahel oleks teisesuunaline.
 See näib Spinozaal oleud selge enne kui ta hakkas äet. no alus defi-
 neerima jumala ja causa sui ning substanti; ja mooduse
 mõistet sellaselt, et neist paratamatult oleks järeneud
 kõrgi modide tuletumise jumala kompleksisubstantist.
 Kui o muidu võtus Spinoza Eth. I pr. 16 tõestuses ja järeldus-
 lauses öeldi, et sellega kui on öeldi, et jumala loomust
 tuletub lõpmatu palju on jumal ka kõrgi asjade causa
 efficiens, kui ta ei mureks et ainus side nii ideede ja
 vastavalt ka ideedide vahel on üksteise produkteerimi-
 ne. Sellane ajajärjekorras näib aga toetuvat mitmele eeldusele,
 mida meil jagada raske. Kõige põhelt, niko peans suhe asjade
 vahel seisma minelt üksteise produkteerimises inna ja
 alati, ning teisens: lõpmatu asi ei ole ju asi hanklikus
 mõttes, vaid lõpmatu mõiste tõtte ta on ainult kons-
 truktioon, kuigi kõrk sellel alal mõeldavat konkreetset
 mahutav. Rõõalms asi ei või olla sellane mille ülesandeks
 on inna ja igal momendil olla suurem teendest, sest
 see on ju lõpmatude asjade juures, mis midagi hoopis
 muud kui mõõnatu suured asjad oluline. Sellasel ajal
 on ainult teat matemaatiline püüdmõiste väärtus ja raske
 on mõelda teada põhjotavaks neid üksteisega, mis sisal-
 duvad temas konkreettelt.

Selle vastu on aga küll põhjendat monism
 kõrgi ^{esemele} ~~asjade~~ absoluutses lõpmatuses sisaldumise kaudu.
 Aga see on sama rõõpakkuv monism, kui öeldi, kõrk
 ole koosnev olevast. Siin aga toimub kõrgi oleva konku-
 rentimine toimikuna mingi konstruktiooni sisalduses. ja
 kahtlemata on õige, et kui on kind moodustet mõiste
~~ja~~ lõpmatu suhtes lõpmatu, siis kõrk võimalik
 peab maktuma sellesse mõistesse. See on rõõvitu tõde,
 aga ma kardan, et kõrgile ~~as~~ esemele ühise käsijale võib
 panna inna vaid rõõvita tõesid.

Spinoza geomeetrisel meetodile on heidet
 ette mõningaid ebapiisusi, milhesõnusi, ratio ja causa segi-
 ajamist, ontoloogilist jumalatoetust jne. Kõrk, et need
 read oleksid suurelt osalt korrigeeritud ja meile
 jätaks ^{üks} ~~nii~~ korralik mõng ideedega, kui enam causa ja

ratio ei tähendaus üht ja sama. Tema uurimisel aga oleks põ-
miselt ainult ajugümnaastika tähendus, sest meile oleks see
väga võõrõõne, kui teavime, et jumala mõiste, mis on
absoluutne affirmatiivne sisaldavad mõne mõisted ja for-
maalselt peaksid kuidagi järeldama temast, ent kuna
me ei suuda kõia endi diskursiivselt seda pikke tähendus-
teed, siis peame seda tähendamise intuitiivseks loobi. Ja
demonstratiivselt korraldetaakse asi muidegi nii, et
ajalikkude asjade definitsiooni poletakse siin lõpmatus
mõnigi osana, sest muide poleks võimalik tähenduspüüet
ja lõpmatuse vahel. Kõik nõide: moodust, mille võrdumise
ke püüet asjaga, selle loobi peab selguma, et on vaid substantiiv
ja moodused defineeritakse kui substantiivi affektatsioonid.
Ja siin on tulemas! Muidegi, kui definitsioonid on selged ja
lõpmatus, kogemusele mitte vastavad, kui ideede tähendamise on
õige, mis tekitab mõnigi õige ja vaba geometria, kus
tavakirje loogiline viis „zing“ on otse konstitueerivaks selg-
võrre. Kuid, me oleme siin ainult defineerit asja tähenduse
defineeritava jumalaga mingi mõnigi puhtloogilise sidemega.
See jääb tõnu, aga küsitavaks jääb, kas me oleme omi defi-
nitsiooniga tabanud teadusest oleks asja. Me oleme
pigemini sidunud vast ainult konstrueerimise konstrueerimise.
Seepärast ei ole meil õigete neid väga meelevaldselt valada
geomeetria tege hakata palju põde ontoloogias.

Ent teisalt omelt, nagu kolmnurga meem
aitab meid orienteeruda empirialises maailmas, nii peaksid
seda aidama ka kindlad mõisted ja hõlme rendetada ei muudaks
me tunnetada. Tahaks uskuda Riehli ja Lünge'iga, et „mõisted
on formaalsed kujutlused nad on objektide kujutlennise reegli-
mide peab mõistma nende loobi.“ Järene üldõnne ei seisa
mille eesmärgi eesmärgi, vaid on mõiste loobi ja formaalsuse
fulminant. Teat meen eadonismis neil paratamatu, et üldse
võiks tunnetada midagi ja et seda saaks anda kuidagi edasi
ja fruseerida. Kuid on loomulik, et teistele tunnetuse
juures võimalikult üldiseimad mõisted jäävad innaagi
võhem kättesaadavaks korrektselt kujutlusevõimele, kuigi
kõik korrektsed võiks sisaldada nende mahus. Me ei saa omada
„ümberis asjus“ korrektsed tunnetust, me peame leppima
„abstraaktse või mõnel muul viisil formalistlikuga“, kuigi see

nõu meile nii võrastavalt rõivita ja eluta. Kuid muud teed ei ole üldisele, olgu siis, et müstimate tee, mille tunnustusteoreetiline võõrtus raskeldab ja mille tulemused igal juhul pole midagi objektiivselt järelejäetavat ja põhjendatavat vaid ainult üsni-rule ant elamuarealuse, millest parimal juhul võib rääkida sümbolideks.

Kokkuvõttes peab ütlemas, et Spinoza ^{absoluutse} on lõp-
matuse mõistega loond tõesti printsiibi, mis tähendab teinemas kogu oleva, va atamata sellele, mil määral ta meile tulla või võrta ja avastamatu. Aga see kokkuvõtmine on rindind ainult absoluutse lõpmatuse loo: eluigat oleva alandit tähendavat samasõnduslikkust on Spinoza küll võitnud, ant mitte suutnud põhjendada. Kui püstitab teine monism ainult mingi mõisteline konstruktiooni armust, kuni lõpmatu oleva või oleuse mõiste pole veealine mingi veealset eesisteevise eseme mõttes. Ja seepärast olime õigustet, mõeldes attribuu-
sidele (= mis on antidele) ja nende lõpmatule aruole nimetamis-
teine ilma avastat ka lõpmatuse pluralismiks, mis loit koos ainult kunstlikult mingist universal-matema-
tilisest konstruktioonis ja nulline pluralism on osavalt peidet terminoloogias ja definitsioonide ebamäärasuse taha. Sa-
muti ei ole ta suutnud näidata, kuid jumal põhjustab looduse üsniagjad. Küll aga on ta, nõu meile, muutnud näidata, et kõne, mis on, on selles lõpmatus jumalas, nii mo-
did kui ka attribuuudid, kuni jumala absoluutne affir-
matioon sisaldab ka nende affirmatiooni, ka ise konkreet-
se üsniagje affirmatiooni. Kui on tõesti kõne sisud seot
a priori jumalaga. Aga de debiteeritavad nad sõlt ei ole
ning põhjustet jumala poolt ammugi mitte. „See ole-
mine“ ei ole meile veel põhjustet olamine. Kui ei jõe meile
jõugi Spinozast, mitte väga palju kindlat. Kuid, see ei
ole muudugi, et me võime uskuda ka ainult võidetut
ja halvasti tõistetut, uskuda, kas Tertullianiga „credo
quia absurdum est“, printsiibi pärast, nagu ^{paljud} ~~üks~~, kes
uppudas suurde skepsisele kuulutatavad pühaks absurd-
suse, või uskuda Augustiniga „credo ut intelligam“
pärast, nagu teevad kõne hüpoteesekummandavad tunnustamis-
võimsad ja tunnustustuskujad.

1) Kõrgem näitus eelpool mainit attribuuit definitsiooni
ebamäärasusele!

Välismõjudusist

Spinoza

jumala mõiste

kujunemisel

Kesiteldava probleemi sekundaarne tehtvus	20
Õletus mõjudusist Descartes'ist	21
Õletus mõjudusist jaudi filosoofelt	22
Õletus mõjudusist Brunnelt	23
Õletusi muist mõjudusist	23
ettevõtte re: sumoit	24

Nüu sün aindt lähidalt puudutet mõjutuste küsi-
musest Spinoza jumalamõiste puhul. Meie nõib see probleem olevat
tavalise mõtlemisega mingi sellane mõjutuste analüüs, mis ühe
mõistumise osi filosoofia ajaloost, kõnelemata sellest, et sün on
kõikvõimeline paju ruumi meditsiinilisel interpretatsioonil ja. Ebaselgust
olemas. Kuigi meid peaks huvitama ainult filosoofiline tõde
ja vast küs, kui see küsimus on leidnud ammutatava rõi-
telu (ja kunas tohiks seda öelda) nimed, kes on seotud tõe
avastamisega otseselt või kaudselt, hoolimata sellest kõigest olgu
sün peanud lähemisel tulevasde arvamisest selle kohta, mille-
sist rõhutatavast mõjutusest Spinoza oma süsteemi kujunda-
misel.

Kõikvõimast tervikust ~~on~~ Spinoza substantii-
liku jumalamõiste põhitõde kohta on üks selgejoonsemad, ja
sama autori poolt järgneva muude võimaluste võrdlemise
kaitset, kuni Fischeri oma. Fischer näeb Spinoza arusaama jumal-
substantii õpetuses ainult Descartes'i süsteemi konvergentset
nimistlemist, lood asjade substantiisiduse ja jumala
substantiisiduse vastolu kaotamist. Descartes, kes oli õpetanud
et substantii all tuleb mõista sellast olevust, millele ei rüü-
mingsi teist omast eksistentsi ole ometi tunnistand veel
jumala kui primaarse substantii kõrval mõttevõimet
ja oletust kui sekundaarseid substantse, mille eksistents
polenud küll rippumatu jumalast, ent omavahel. Sellase
substantii mõiste kahepaarsusest olevat kaotand Spinoza ja oma
üks substantii ühegi selles valdava alluvustide paralleel-
susest tead ke arusaadavusest keha ja vaimu eripäradest
ant üksteisega rühmitamise, mis Descartes'i juures olevat jäänud

1) Dumezil la. 87. 49.

2) Erdmann II, la. 18

nähteeni lohkuvaks innuks. ¹⁾ Kuid ometi teravalt lahkus hoides mõtle-
mise ja elatuse jäi Spinoza monismijärgne Cartesiusse dualismi
endare rinnumatult mahutavaks ja Spinoza ise teat mõtte car-
tesianlasena. ²⁾ Ka on Spinoza koolas tugevne Descartes'i filosoofia-
ga tõendat ni otsest kui ke kardate andmete põhjal. ³⁾ Ei saa
palata Fischeri oletuste suurt tõenäolikkust, see võis ni nad
põhustavad Descartes'i mõju, ent samam on ille nõus Fischeriga
sagel, kus ta tahab teha sellest mõjust ainsa nimetamissoose
mõjutuse Spinoza süsteemi kujunemisel. Ja merke mõne ühes Fren-
denthali, et süin on väga nõlts võita, nagu oleus mingi filosoofi-
line süsteem areneud ühest arusaast temale elneust. ⁴⁾ Seepärast,
kuigi üks veel kannis ühekülgne, on ometi, et nad tõenäoliku
kegeli seisukoht, kee, olugi, et kee, et „Spinoza filosoofia
suhtub Descartes'i omasse kui selle printsiibi konsekvant-
se võlatootamine“, tunnistab süsui, et Spinoza väis nime
shtumaisesse filosoofia eiti Descartes'i süsteemi võlmaise
identiteedi mõtte. ⁵⁾

Joel ⁶⁾ suhtub Spinoza juures mõningate juudi
filosoofide, nagu Maimonides, Gersonides, Crescas'i mõju.
Kuigi Spinoza oli kee tõesti Descartes'i õpilane, ta oleud kee
samalduud Descartes'ist mainit juudi filosoofide mõjul.
Ja tõesti peab ütleva, et meenut filosoofia õpetuses kee dub teat
panteistlikke jooni, mis võisid mõjutada ke Spinozat ses suu-
nas. Maimonides arvab, et jumalale ei tohi omistada
enistentsi muude asjade enistentsi mõttes. ⁷⁾ Ta ei tahab ⁸⁾ jumala
universumi loomist ei millegist. Meenut on igavene, kuna ta on
igavene jumala ⁹⁾ loomise produkt. Gersonides ei tal materia
loomist jumala poolt ¹⁰⁾ ja Crescas mõitus õpetab, et ka
nn. jumala tahe, ke nora ütleloomulka on seadusele alluv. ¹¹⁾

jumalast kee taga
seemal igavene
mõimul analoog.

- 1) Pinnepo lk. 276
- 2) Pinnepo lk. 274, 275
- 3) Pinnepo lk. 273
- 4) Freudenthal II, lk. 74
- 5) Hegel XV, lk. 388
- 6) Joel, lk. 1
- 7) Joel lk. 74
- 8) Joel lk. 35
- 9) Joel lk. 41
- 10) Joel lk. 60

Kallemata on min vda jooni, mida kohtame ka Spinoza rüst eemis.
Ja me ei pruugi arvata etes joelga, et ~~näe~~ filosoofid omandasid
otustava mõju Spinozale alles pärast tutvumist Descartes'iga.

Vaid on väga tõenäoline, et nad jätkid Spinozasse juba nra
rõõava jõe kui ta noormeheks, pärast ~~koos~~ lõpetamist
Amsterdamis ghetos valmistudes ette rabbi kutsu et tutvus
juudi religioosfilosoofa panteistlikkude voolidega.¹⁾ Ka
kabbalistide mõnede mõtte mõju neil väga hõltsi mõeldav,
hoolimata sellest, et Spinoza kabbalists üldiselt nimetab kabi-
dens ja nende väga veider sümbolilisi õpetusi absurdsus.²⁾
Jah inegi juudi koguduses valitsev harras imetustunne ju-
mala suurus ees, jumala hoopis teismuusest nra sala-
pärane ees, võis aidata tal kaugenemist antropomorfist-
likust jumalatoetusest, nagu mõnede jumalateenist-
susel lauldavad lauludni, milles rõeldakse jumalast kui
nõrki tõrjast ja nõrke kandvast, kõrgi olemises asuvast.³⁾
Nõrsid temas õhutada panteistlik-religiooside tundeid.
Ja tundes polegi nii tõhtuvalu fant ka teoreetiliselt süsteemi
rühnemisel.⁴⁾

Edasi on oletet, et Spinoza on saand otustavaid
mõjutusi panteistlikult renessansifilosoofilt, nimelt Brunoilt,
kellega ta ^{inimene} õigwasti arvates tutvus enne Descartes'iga⁵⁾ kellelt omu-
das selle panteismi. Descartes'i aga olvad ta alati suhtunud
väga kriitiliselt. Ka sel õpetusel ei pundu teat tõenäolisus, kuigi
on ka mitmeidni erinevaid jooni Spinoza ja Bruno panteismi
vahel. Bruno jumal on enam teleoloogiliselt tegutsuv loodus-
jõud kui Spinoza riimult kaugcalusõeduseile alluv võim.⁶⁾
Võrus ja riimata ka teiste renessansiaegsete panteistide mõju,
õelda näiteks Windelbandiga, et selles mõttes, et ühne moodus
ei seos lähemal teisest jumalale avaldub Nicolaus Cusanuse
mõju.⁷⁾ Kuud seegi olus väga tõenäoline küll, et mitte mingei
kindlama fantige pöörle õpetuse sarnasuse põhjendat.

Aluist Spinoza puhul oletet mõjutusi mainitagu
neel mitmesuguste müstikute mõju tõenäolisust⁸⁾ ja suvalisti-

1) Freudenthal I, lk. 32, 33

2) Pinneri lk. 268

3) Freudenthal I, lk. 34

4) Windelband I, lk. 211, 212

5) Pinneri 258, 259. Ka Avenarius vade õigwasti lühed arv. Pinneri lk. 270

6) Windelband I, lk. 210, 76

7) Windelband, Lehrbuch lk. 351

8) Windelband I, lk. 212

nute omi.⁷

Konnunõttes oma ülevaate tulemuse peame null ütle-
ma, et on raske öelda, et Spinoza oleks olnud otseselt ühe või teise
panteisti õpilane või terminoloogias suhtes mõne suolastiku õpi-
lane. Pigemini tunnistame Windelbandiga, et „kõik need
süsteemid moodustasid Spinozale mingi kättemaksu,
millest raskelt pöörast poolt mingi ühtlase süsteemi selgus.“ Ja me
ei taha ega tohi teha ühegi materjali võrre võrre võtta oletusi
ühe või teise filosoof prevaleerivast mõjust teat perioodil Spinoza
juures. Kõik sellased katsed tunduvad meile väga summut ja
väga potjendat. Me usume pigemini, et Spinoza kriitiline vaim
vaevalt oli kunagi täiesti mingi ühegi mõttele vango, vaid ikka
võitis kõiki kriitiliselt ja valides. Ja sel viisil võis ta mitut
sõna pidi korraga lõhutada oma süsteemi peajoonide, nagu me
juba eelpool oleme näinud ja⁸ nulline võimalus meile tundub
kõige tõenäolisem.

⁷ Windelband I lk. 211; Reimer lk. 26; Falkenberg lk. 105
⁸ Vtate lk. 26

Spinoza

jumal

kui

religioosne

5441245

VI

Religioosne ja maagiline elu suhtumine	76
Näiteid maagilisest momentist mitmesugusest uundusest	77
Spinoza jumal armastus vaba maagilisest tagamõttest	78
Jumal armastus kui armastus muude armastuste destruktiiv- misele	79
Võitlus pühkantsaalse ja ratsionaalse elu eestluse kui võitlus hungeraku eest	79
Spinozale tema jumal kõrgte religioosne suurus	80
Jumala mitteetilisus ei tähenda teda olema religioosse ande- mise objektina	81

Karl Beth isloo must ab jögmiselt ja, melle neib, vege
 tahavalt religiooni ja maagia vahet: „Religion ist in ihrem Grundzuge
 ehrfurchtsvolle Anerkennung einer Macht, die der Mensch empfindet,
 Beugung unter eine deutlich empfundene, höhere Macht, mit der man
 auf Grund der Unterordnung eine persönliche Berührung sucht, die
 das Individuum mächtig emporhebt. Die Religion fordert nicht am
 Recht, sondern sie sucht Erbarmen. Magie dagegen besteht in
 Operationen zu dem Zweck egoistisch gearteter Wünsche, deren Er-
 füllung gebeterisch gefordert wird, durchzudrücken.“¹⁾ Sellase selge
 vahetegemise rakendamise religiooniloolisist uurimistest pean tooma
 vana pagu selgumist. Pean kaduma nähtava animistlikkuse ja
 preanimistlikkuse teooriate taravusega: maagia arvamine religiooni
 alla ja vahel isegi maagia samastamine, võrreldamine religiooniga.
 Kuid omati on ja nün tegu kahe omalt olult selgesti erineva nähtega,
 kuigi nad empiiriliselt on erinevad nunc tihedalt seotluses nii animini-
 meste „usus“ kui ka kirjalikes süsteemides. Tahaksin jällegi märkida
 ühes Bethiga, et maagia ja religiooni vahel juur peitub inimese elu-
 kogemused; nad on kaus erinevat psüühilist reageerimisviisi elu-
 kogemustele: religioon jaatab inimese kogemust enda püüdnusest,
 olemusest, jõudlusest; maagia tõstab selle vastu protesti, võitab
 inimese muutust ja jõudu²⁾ ja võhemalt sümboliseelt realiseerib
 tema soove. Sääguks võib vaevalt maagiast tekkida religioon, kuna
 nad tahavad vastupidist: maagia soimude rakendamine mina
 teenistusse, religioon mina andumist ja alistumist mingile võge-
 male võimule.³⁾ Pigemini paistavad maagia ja religioon olevat
 need kaus poolust, millede vahel liigub inimpeelude, inimeste

¹⁾ Beth lk. 208

²⁾ Beth lk. 223, 224

³⁾ Beth lk. 222

27.
* ja mitmesuguste maailmade koonduste suhtumiseis võltslma. Kord
prevaleerib sääl üks kord teine näht.

Sin pole koht süveneda kõrgimusse, kas ja kui puh-
tal mujal võib oletada meagiavale religiooni loomemist kunagi
täpajal muresoo vaimlises mõeldus. Võtas vast ainult viibata Karl
Betti raamatule „Religion u. Magie bei der Naturvölkern“, kus see
võim alus tõstus esile kaunis muu teo näolausega, kumme kohati
ka praeguste primitiivide kestel (vastupidiselt üldistavale popula-
laarsele arvamusel) leitakse mittemeagilist usku: s.o. usku
üllaloo mulikesse jõudesse, millest mõjutamisest inimesel pole
absoluutselt mingit teet. Kindlasti võib aga mitmal kord sageli
inimese raske eluviitlus, tema keitlus salapärase, mimesel
mitte alluda tahtvate loodusejõududega ja meagilise antropomorfi-
seerivate pandemonismile. Seid deemonid on raju seus,
et kõsistelles neid do ut des põhimõttel teha inimesele soba-
lineks vahel isegi alluvains mitmesuguseid loodusevõtteid,
millest personaal katroonid ja valitsejad paistavad olevat
deemonid, deemonid mida loond inimlik vilateadlik kavalus
kõvuti sellaste mõhetega nagu vari, peegeldus, unenäod, surm.
Pandemonismist areneb deemonide ahnuguste funnitsioonide
koondudes omad liigis singulaarse jumala kätte polüteism.
Sün jumalad, kelle juures valitseb eesujutamisest lobi viid too-
jaosus, on valmis kõik teatareil tingimust, teat teada ja olu-
vite eest teenima inimest. Vastavalt jumaluselt saab muetse-
da hetol viljasaani, sõiduse soodaid suuli, õigimust abikasale
või muud, mida juhtub olevat vaja. Ent selle meagilise
vilje usual ei kao polüteismist ke täiesti religioosne moment,
teadmine et jumalad omis sujudes pole ometi täiesti lohinõlita-
vad, reguleeriselt mõjutetavad, kõnelomata sellaseist mõisteist
nagu veevalaste võipa, millest tarmitamine avaldab puhtreligiooset
teadvust mingist vürisest, muutmatus, vääramatus, ja valitse-
vast. Mitte ainult politeistlikus usundeid vaid ka kõrg-
maid monoteistlikus võime vaelelda meagilise religiooni poli-
viteedi seisundihalt. Nii prevaleerib kord juutide vana tes-
samendi teismis ioratoroncalne, deemonide kibi jumal,
kelle ees ei mause midagi mingisugune eetika, kelle kohta
kõik võib lugeda üles see rannad süüdistusi, millest jumal
sunnistab õigeiks öeldes, et ta sulane kibi on talt kõnelend. See
on jumal, kes sunnib kord oma paegs ohverdama, see on jumal,
kellest öeldes „kui kuri sünnib linnas, kas pole jehuse seda

teind?" (Isaia 3, 6), jumal, kellel ei ole mitte ainult võim, vaid ka võim
 kui ja kelle pühakumishimul vastu, nagu kirsi lugu meenab, ei kaotaks
 suurim vagadus. Jätsal astub samas vanas testamendis sellase
 religiooni rõvale maagilise illoomuga kõsareligioon. Siin jehova
 rakendub lepingu läbi inimeste teenistusse, kuidades kõiki hõbedale,
 kes peavad tema kõske, nii et läbi kui ka rituaalid. Getika, kui
 võim kui ta on vahend jumala rakendamiseks inimeste teeni-
 stusse, kui võim kui ^{positiivne tegu} on vahetuoraka õndsuse lumastamisest on
 niin tegu tõesti maagilise rakendaja, mis võga hõsti kõrvutatav sõnu-
 mise, solmenõiduse, ohverdamise ja muu sellisega. Ka ristiusus
 on palju momente, mis kuigi nad ei pruugiks olla maagilised,
 omandavad maagilise rõvõngu lihtsameelsete inimeste juures. Siis
 kuulub mitmesuguste maiste ajade palumine jumalalt, aga ka
 lootus saada õndsus tegude läbi, mille alla tuleks arvata ka
 mingi usutunnistuse pooldamise tegu. See on muagi veel maagiline
 inimene, mitte religioosne, kes oma tunnetega vast siis andub
 jumalale, kui ta on kaubelnud võlja selle eest midagi, kui
 selles andumises endas ei ole tema mitte midagi. Muud
 enam küsiv armastus ja õnn, suur "ja" kõrgile peratamatule,
 kõrgemale tahtele. See maagiline soov saada jumalalt ainult
 kõiki hõbed teebki kõrgle dogmatikuile raskeks probleemiks
 jumala kõrvõimuse ja kogutava kurjuse sobivuse, milline kü-
 simus laheneb kohe, kui oldans nõus tunnistama, et jumal
 on saadpool inimliku hõeduse ja kurjuse mõisteid. Kui loodus-
 teaduste arenedes maailm inimesile vahetu vahel puhastab salo-
 pörsasuse ühpingest ja kui tehnika leiab mitmesuguseid vahen-
 deid loodusjõudude kahjuliku mõju ära hoidmiseks, siis vöe-
 neb tarve jumala õhenohese abi jõrgi süra maailmas. Tõnneb
 deistlik suhtumine jumalasse, kus maagiline moment püüdis
 ainult kaataguse elu võlganõudmisega jumalalt teat oaduste
 alusel. Kõnde riidade kirjutaja on kaugel sellest, et kõnelda
 igavese elu vastu, ta peaaegu usubki seda igavest elu, mida
 ta ei tea ent ta tahab ainult öelda, et selle võlganõudmine
 jumalalt mingite tingimuste all on maagiline ja mitte religioosne
 tegu.

Kui hoopis tagamõttevaba, armastus armast use
 enda pörsat on aga Spinoza jumalaarmastus ja mis ta omab
 olla tõnne rõhesegi eest! Kuulge teda ennast kõneldes: „Pahud,
 keda peetakse müidid suurins teoloogens, ütlevad minelt, et kui

armastusest jumala vastu ei jahtu igavest elu, siis oleks kõrge parem otsida omaksu, nagu võidaks selle leida midagi, mis parem jumalast. See oleks sama muu, kui kala (kallel ometi pole elu väljaspool vett) tahaks üldse, kui mulla sellele elule minnaks ei jõigne igavest elu, siis tahaksin me neest võtta maale." Spinoza armastab jumalat oopäraselt, et ta teist ei saa, ^{kui} jumal oma paratamatu armastusega armastab ennast Spinoza kaudu. ^{Ja} Spinoza andub meelbaste sellele armastuse paratamatusele, andub armastuse enda pärast, mitte selle, et jumal võiks ja peaks midagi muutma oma tegutsemise paratamatuses inimese pärast. "Kes armastab jumalat, see ei või püüda, et jumal armastaks teda vastu," ^{sest} ^{3]} siis poleks jumal enam jumal kui ta end muudaks. Ja seda võib nimetada tingimisteta jumalale osundamise maanumina.

Sellane muu armastus töötab endaga lüüastuse. Meie õnn või õnnetus „oleb ainult selle eseme loomust, millele me ründume oma armastusega. Sest selle pärast, mida ei armastata ei või üldgi tekkida tuli, ega leina, kui ta kukub, ega kaadust, kui keegi terve teada omab, ei hirmu, ei viha, ühesõnaga mitte mingisuguseid hingelõigutusi; sest need võivad ainult armastuses sellaste asjade vastu, mis võivad kukuda Selle vastu armastus ühe igavese ja püütu loome vastu tekitab hinge ainult rõõmuga ja on vaba igasugusest kurbusest." ^{3]} Sellases jumalaarmastuses on midagi nihilistlikku kõigi muude armastuste suhtes. Kõik väärtused muutuvad jumalaarmastajale võhetühjaks peale jumala enda, kogu meie jagat jumala lõpmatuks saab nulliks. Muudugi, see ei tähenda seda, et lühiaalse üldse kõrges kõrges miimilise võimele, võimele ja võimele, aga see tähendab seda, et me võime enam lahutamatu ei vpu kaduata võimele külges ja just selle suure sisemise vabaduse tõttu me võime võime julgelt sünni maises elus, kuna see, mida võime halvimal juhul kaotada on null sub specie aeterni. Sellel seisab pantheonism destimeeriv lüüastus.

See armastus jumala vastu ei ole mitte mingi pime armastus, vaid ta on amor i n t e l l e c t u a l i s.

1] Eth. II. 268 - I pr. 36

2] Eth. II. 258 - I pr. 19

3] Eth. L. d. V. II. 16

See armastus on ^{on} paratamatuks oma objektis ja armastab seda nii nagu ta on paratamatuse tõttu. Ja selles seisab selle armastuse heroism, näha kas võib jumalat parustama sind ennast, aga mõista selle igavest paratamatust, mõistes andestada ja armastada... Ja selle armastuse juures on kitsajaks finaalne ilmenähtavus, finaalne ent ^{on} minu enda huvides, kaduvate väärtuste kõrgushindamine, asjade hindamine mingi sihi saavutamise vahenditena ja kõrge hindamine selle ^{on} saavutamise seisukohalt ning ei mitte selle paratamatuse seisukohalt, mis jumala loomine valitses looduses. Ja sellasel religioosil peanid olema ka omad keetsemaniad, kus hing peab ütlema ^{on} kogu maailmast, kui end ^{on} m i n a ja sihtide teenijast, et saada teda tagasi lõpmata rahana, saada teda tagasi kingitusena.

Kelle paistab selnevalt, et Spinoza suhtumine oma jumalasse on väga religioosne ning mitte magiline. Me oleme seepärast õigustet nimetama Spinoza jumalat religioosseks suuruseks, sest mingi suuruse saab religioosne ^{magiline} ~~magi~~ suhtumisviisi tõttu temma. Kõnemeeldne oleks öelda vaadelda Spinozal universumi kui paratamatuse tõttu liikuvat minevikuist mitte midagi poolivat hiiglam ainet, kelle vastu ka ruimesel ei ^{ole} mingisuguseid tundeid, peanime arvama ühes Freudenthaliga. "Aga" Spinoza tundeid kerkis vastu, vaadelda asjade kõrkoust armastust a, sardund inimestes. Religioosne ilmutavate, milles oli kasnand, lasi teda kõha, austada ja armastada jumaliku loodust kui kõrge täiuslikkuse kogu võtta. Nagu, mis luse jumal ^{on} on kõrvaldlikum ja täiuslikum, on see, keda ^{on} a i n u l t mere armastamine ja kellele end tõesti ohverdame. Selles seisab tõine jumalateenistus ja sakuti mere paveno ^{on} endas ^{on} õnn. Ja kui me mõtleme tagasi Karl Bethi religiooni seloomustusele, siis leiame selle väga hesti sobiva spinozismiga, eriti sellasega, millest muututet meha eläonnestund tõestuste enamik ja jänd ainult nende tõestuste värtad pühlikuus põhjendamatuses. Kas ei ole siin tegu mingi kõrgema võimu auksardustäratava tunnustamisega, kas ei ole süngi tegu alandumisega mingi kõrgema võimu alla. Seda väimast momenti tuleb siin võtta muidugi pühikiliselt, sest tegelikult on ja kõik jumalale alistund, ent

ainult religioosne inimene jaatab teadlikult ja võõrasalt seda. Ja süngi on oma isiku alandamine, kuna loobutakse oma ~~mitte~~ loetavast finaalset ilmanõutlusest kausaalse s.o. jumalast - loetava ilmanõutluse kasuks. Ja süngi tõstab lähinemine jumalale inimese üles kõrgist kaduvas. Süngi ei nõuda mingit signaali jumalalt, küll aga talastab jumal oma filosoofide poole, kinnides neile õnne raadata kõiki asju kausaalselt, ~~hõlpsalt~~ hõlpsalt armastavas rahvas, kuhu ei pääse mingisugused pettumused ja selle armastuse kvantumi küsimus ning võimalikult tõelikuult kausaalse ilmavaate juures piisimise küsimus on jumala armu, jumala ^{suunuse} süngi küsimus võrdsime öelda kõneldes edasi religioosne terminoloogias. Ja ma kardan väga, et sellaseis asjus jumal ei ole olnud kuigi helde... Homo religioosus omas teie puhtuses on süngi ideaal, mitte teostund reaalsus.

Spinoza jumalale on heidet sageli ette ta mitte-eetilisust. Nii avab nõustus Thilo, et sellase eetiravaga jumala suhtes poleksid võimalikud mingisugused religioosed tunded: ei jumalaarmust, ei ~~alandlik~~ ^{ast} eetilise meeldimise, ainult alandlikkus ja teos ja seegi poleks mitte mingi kõlbline alandlikkus vaid ainult apaatiline jõultuse tunne pimedas maailmasõrgu paratamatuse ees. Ja jaavad arusaamatuse, kuidas see tunne võis silitada ja vormustada inimeest. Aga ma ei tea, mis peaks jumal olema nimelt eetilise inimliku eetika mõttes. Seda nõuame meie nõudmused, aga uuskla israeliit elab loei jumalat kui midagi allast, mis on nii suur, et teda ei ole mõtet hantata seloomustama sellaste inimlike hinnangutega nagu eetilisus või mitte-eetilisus. Jumal on see, kes ta on. Ja süngi ja eetilisus on küll jumalale, naga palju muid, kuid nad ei ole üle jumala. Ja mis peaksime me võima armastada ainult eetilist? Ka karatlikul on omad võimed. Ja see alandlikkus pimedas paratamatuse ees ei puugi ja religioosne inimene tundub mingi raske sumina, ta pigemini vormustab selle osa üle, mis on tal tehta pühas paratamatuse ahelas ja teeb paratamatusest oma õnne. Või kui see kõrparatamatu jumalmasin (mis salapärasest allusustide lõpmatus loeb) tundmaõppi mine peakski viima apaatiale ja kõigest loobumisele, kas Spinoza jumal oleks seepärast vähem süngi? Kas vanale keelreale ole järele oli selle tõttu vähem jumal, et kirjutet on: „Kes jahveed nõeb, sureb.“ Ja meil jääb raadata tagasi ainult öelda, et Spinoza suhe jumalale on palju heroilisemalt religioossem kui tensoristajate, seda ateismis sündistajate oma.

"Kui võis see jumal, mis andis meile meele ja mõistuse?"

Hobbes

VII

Väljajuhatus

Spinozale ateismi etteheide põhjendamata Lk. 83
 Spinoza (müü) ^{in the sense of} ~~and~~ ^{as} ~~gidoonino~~ tegemise võimalus kaheldav 83

Kui nende viidale autor näitas Spinoza Jumalat religioos~~se~~ suurusena, siis sündis see vaid senso, et näidata näle, kes heidavad ette Spinoza ateismi, et ta on palju religioossem kui nad arvavad, jah sageli religioossem kui tema arvustajad, kes kõnelevad küll religiooni nimel, ent on meegunud, kes räägivad küll Jumala austust, kuid mõtlevad inimese kaalu. Muudugi ei arva me ^{aut}Spinoza à la Schopenhauer, et Jumal, kes pole inim on vastolu iseendaga, ¹vaid Tõmaks võib olla väga hõsti ka mingi mitteistulix võim milliseagi inimesed suhtuvad religiooselt, rippuvasetundega, öeldes: sinu tahtmine mindiga.

Ent me teame ühtlasi ka, et spinozism näet kui religioon asetans inimesele liiga suured nõudmised. Ille ei suuda lihtsalt võtta kõrki põhjuslõukuse seisundohalt. Kui keegi lööb noaga vundu filosoofile, raevalt suudab see jätta sellasel juhul, lõõmise momendil puhkavusalse, ärgustust ja musklate tegevust ja järgiva vaatlusvõisi juure. Raevalt suudab ta velds endale: de rahulik, kõrvalda omad affektid selge põhjuslootunneta-mise lohi. ² Kuid iga religioon nõuab inimeselt palju: oegu siis kas või ainult nõikumatus usaldust Jumala armu. Raevalt on viimaneegi mõeldav pidevalt, nõikumatus ^{tehti mõeldav} kindlana. Aga sellene origi, näib meile, religioon, et teha rahutaks inimese, kes tahans taiduda kõigi oma teadmise ja toimimise endast mõistetavuse. Religioon, mis näeb taevases elus ainult mäe maisete harjumuste valit ja psrandet võlgannet ad magnam hominis gloriam, sellane religioon, mille

¹ Schopenhauer, I. (Über die vielfache Wangel usw.) Lu. 13

² 2th. Lu. 248 - I pr. 3

kohta kinnad Feuerbachi paljastused, on ära võetud võimel mõttel religioon, domineeriv on temas age magia. Spinoza muhtumine omi kõraltõpmis-
tuse jumalasse oli, nagu nägime, palju suurem al mõttel seli-
groosne. Ometi kardan ma, et see religioosne muhtumine oli
ravand suureks Spinozas noorusel isikliku jumala mõiste
rajal enne kui ta ~~muut~~ kandus üle kõraltõpmatusel. Ja on
võta küsitav, kas sellase noorusel tavahis-teistliku vagadusega
hiljem absoluutne lõpmatus oleks muutunud Spinozale religioos-
austuse objektiks, jumalaks. Vast oleks ta ateistlikus ringides
kasvanuna suhtunud ainult konstatatsioonilt mitte armatao-
audavalt universumi et või tõepäsmalt üld absoluutsesse
lõpmatusse ning seel valitavasse paratamatusse. Nõu-
saab võta küsitavaks, kas Spinoza jumal, kuigi temale religioosne
suurus, võiks olla seda teistele, kes kasvand teissuguses tunde-
musest. Ent see probleem, mil mõttel on panenteistlik või
panenteistlik jumalangujutus võimeline äratama ise religioosseid
tundeid ning mitte ainult olemasolevaid üle võtta, ei mahu
oma laialduse pärast enam meile too raami. Ent see
probleem näitab seda, et me juhatame ligi jumala meie
Spinoza jumalamõiste käsitletu lõpul.

¶ Spinoza jumalat oleks küll kõige tõepäsm nimetada panenteistlikuks
kuna absoluutelt lõpmatu olemuse konstruktoroon on mahukam
realest olevast.

Auhinnat

370243

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 00967029 2